

*SANCTI BERNARDI
CLARÆVALLENSIS*

**DE CONSIDERATIONE AD
EUGENIUM III.**

SANCTI BERNARDI

ABBATIS CLARÆ-VALLENSIS

OPERA OMNIA

POST HORSTIUM DENUO REGOGNITA,
REPURGATA, ET IN MELIOREM DIGESTA
ORDINEM,
NECNON NOVIS PRÆFATIONIBUS, ADMONITIONIBUS,
NOTIS ET OBSERVATIONIBUS, INDICIBUSQUE
COPIOSISSIMIS LOCUPLETATA ET ILLUSTRATA,

CURIS D. JOANNIS MABILLON,

PRESBYTERI ET MONACHI BENEDICTINI E
CONGREGATIONE S. MAURI.

Editio quarta, emendata et aucta.

VOLUMEN PRIMUM

Pars prior, tomus secundus,

col. 1005-1096

**De consideratione ad Eugenio III,
libri quinque.**

PARISIIS,

APUD GAUME FRATRES, BIBLIOPOLAS,

VIA DICTA POT-DE-FER, N° 5.

MDCCCXXXIX.

SANCTI BERNARDI ABBATIS CLARÆ-VALLENSIS DE
CONSIDERATIONE LIBRI QUINQUE AD EUGENIUM
TERTIUM.

PROLOGUS.

Subit animum dictare aliquid, quod te, papa beatissime Eugeni, vel ædificet, vel delectet, vel consoletur. Sed nescio quomodo vult, et non vult exire læta quidem, sed lenta oratio : dum certatim illi contraria imperare contendunt majestas, atque amor. Nempe urget ille, inhibet illa. Sed intervenit tua dignatio, qua hoc ipsunt non præcipis, sed petis, cum præcipere magis te deceat. Majestate igitur tam dignanter cedente, quidni cedat pudor ? Quid enim si cathedram ascendisti ? Nec si ambules super pennas ventorum, subduceris affectui. Amor dominum nescit, agnoscit filium et in infulis. Per se satis subjectus est, obsequitur sponte, gratis obtemperat, libere reveretur. Non sic aliqui, non sic : sed aut timore ad ista impelluntur, aut cupiditate. Hi sunt qui in facie benedicunt, mala autem in cordibus eorum ; blandiuntur coram, in necessitate deficiunt. At charitas nunquam excidit (I Cor. XIII, 8). Ego, ut verum fatear, matris sum liberatus officio, sed non deprædatus affectu. Olim mihi invisceratus es, non tam facile erueris. Ascende in coelos, descende in abyssos : non recedes a me, sequar te quocumque ieris (Luc. IX, 57). Amavi pauperem, amabo pauperum et divitum patrem. Non enim, si bene te novi, quia pater pauperum factus, ideo

non pauper spiritu es. In te hanc mutationem factam esse confido, non de te ; nec priori statui tuo successisse promotionem, sed accessisse. Monebo te proinde, non ut magister, sed ut mater : plane ut amans. Amens magis videar, sed ei qui non amat, ei qui vim non sentit amoris.
[1007]

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM. PONTIFICI, TAM VARIIS OCCUPATIONIBUS PRESSO, CONDOLET.

1. Unde ergo jam incipiam? Libet ab occupationibus tuis, quia in his maxime condoleo tibi. Condoleo dixerim, si tamen doles et tu: alioquin doleo magis dixisse debueram; quia non est condolere, ubi nemo qui doleat. Itaque si doles, condoleo: si non, doleo tamen, et maxime, sciens longius a salute absistere membrum quod obstupuit; et ægrum sese non sentientem periculosius laborare. Absit autem ut de te id suspicer. Novi quibus deliciis dulcis quietis tuæ non longe antehac fruebare. Non potes his dissuevisse tam cito, ita subito non dolore nuper subtractas. Plaga recens dolore non caret. Neque enim jam occalluit vulnus, nec in tam brevi versum in insensibile est. Quanquam si non dissimules, non deest tibi jugis materia justis doloris a quotidianis [*al. add. damnis et*] jacturis. Invitus, ni fallor, avelleris a tuæ Rachelis amplexibus; et quoties id pati contigerit, toties dolor tuus renovetur necesse est. At quando non contingit? Quoties vis, et incassum? quoties moves, nec promoves? quoties conaris, et non datur ultra; eniteris, et non paris; tentas, et abriperis; et ubi incipis, ibi deficis; et dum adhuc ordiris, succidunt te? *Venerunt filii usque ad partum*, ait propheta; *et vires non habet parturiens* (IV Reg.

XIX, 3). Nosti hoc? nemo te melius. Attritæ frontis es, et instar vitulæ Ephraim doctus diligero trituram (Oseæ X, 11), si pace tua [*al.* quod pace tua loquar], sic se habent res tuæ. Absit : hæc est pars illius, qui datus est in reprobum sensum. Ab his sane cupio tibi pacem, non cum his. Nihil plus metuo tibi pace [1008] ista. Miraris si unquam possit accidere? Etiam, dico tibi, si res, ut assolet, per consuetudinem in incuriam venerit.

CAPUT II. VIS CONSUECUDINIS AD
INDUCENDOS PRAVOS MORES, ET DURITIAM
CORDIS.

2. Noli nimis credere affectui tuo qui nunc est. Nil tam fixum animo, quod neglectu et tempore non obsolescat. Vulneri vetusto et neglecto callus obducitur, et eo insanabile, quo insensibile fit. Denique dolor continuus, et acerbus, diuturnus esse non patitur. Nam si non aliunde extunditur, necesse est cedat vel sibi. Enimvero cito aut de remedio consolationem recipiet, aut de assiduitate stuporem. Quid non invertat consuetudo? quid non assiduitate duretur? quid non usui cedat? quantis quod præ amaritudine prius exhorrebant, usu ipso male in dulce conversum est? Audi justum quid lamentetur super hujuscemodi : *Quæ prius tangere nolebat anima mea, nunc præ angustia cibi mei sunt* (Job VI, 7). Primum tibi importabile videbitur aliquid : processu temporis, si assuescas, judicabis non

adeo grave ; paulo post et leve senties, paulo post nec senties ; paulo post etiam delectabit. Ita paulatim in cordis duritiam itur, et ex illa in aversionem. Sic gravis et continuus dolor citum, ut dixi, habiturus est exitum, aut sanitatem profecto, aut insensibilitatem.

3. Hinc prorsus, hinc tibi timui semper, et timeo, ne dilato remedio, dolorem non sustinens, periculo te irrevocabiliter desperatus [1009] immergas. Vereor, inquam, ne in mediis occupationibus, quoniam multæ sunt, dum diffidis finem, frontem duces, et ita sensim te ipsum quodammodo sensu privas justis utilisque doloris. Multo prudentius te illis subtrahas vel ad tempus, quam potiare trahi ab ipsis, et duci certe paulatim quo tu non vis. Quæris quo ? Ad cor durum. Nec pergas quærere, quid illud sit : si non expavisti, tuum hoc est. Solum est cor durum, quod semetipsum non exhorret, quia nec sentit. Quid me interrogas ? Interroga Pharaonem. Nemo duri cordis salutem unquam adeptus est, nisi quem forte miserans Deus, abstulit ab eo, juxta prophetam, cor lapideum, et dedit cor carneum (Ezech. XXXVI, 26). Quid ergo cor durum ? Ipsum est quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec movetur precibus : minis non cedit, flagellis duratur. Ingratum ad beneficia est, ad consilia infidum, ad judicia sævum [*al.* surdum], inverecundum ad turpia, impavidum ad pericula, inhumanum ad

humana, temerarium in [*al.* ad] divina, præteritorum obliviscens, præsentia negligens, futura non providens. Ipsum est cui præteritorum, præter solas injurias, nihil omnino non præterit; præsentium nihil non perit; futurorum nulla, nisi forte ad ulciscendum, prospectio seu præparatio est. Et ut brevi cuncta horribilis mali mala complectar, ipsum est quod nec Deum timet, nec hominem reveretur. En quo trahere te habent hæ occupationes maledictæ: si tamen pergis, ut coepisti, ita dare te totum illis, nil tui tibi relinquens. Perdis tempus: si licet nunc alterum me tibi exhibere Jethro, tu quoque in his stulto labore consumeris (Exod. XVIII, 18), quæ non sunt nisi afflictio spiritus, evisceratio mentis, evacuatio gratiæ. Nam fructus horum quid, nisi aranearum telæ?

CAPUT III. INDIGNUM PROCERIBUS ECCLESIE CONTINUE CAUSIS LITIGANTUM AUDIENDIS ET DECIDENDIS INCUMBERE.

4. Quæso te, quale est istud, de mane usque ad vesperam litigare, aut litigantes audire? Et utinam sufficeret diei malitia sua! non sunt liberæ noctes. Vix relinquitur necessitati [1010] naturæ, quod corpusculi pausationi sufficiat; et rursus ad jurgia surgitur. Dies diei eructat lites, et nox nocti indicat malitiam: usque adeo non est respirare in bonis, non est alternam capessere requiem, non vel rara interseri otia. Non ambigo te quoque ista

deplorare : at frustra istud, si non et emendare studueris. Interim tamen sic semper facias hortor, nec te unquam ad ista duraveris quolibet usu vel assiduitate. *Percussi eos, et non doluerunt*, ait Deus [*al. propheta*] (Jerem. V, 3). Nihil tibi, et illis. Justi potius tibi aptare curato et affectionem, et vocem, qui ait : *Quæ est enim fortitudo mea ut sustineam ? aut quis finis aut quæ fiducia*] meus, ut patienter agam ? Nec fortitudo lapidum laterum] fortitudo mea, nec caro mea ænea est (Job VI, 11, 12). Magna virtus patientiæ : sed non hanc tibi ad ista optaverim. Interdum impatientem esse, probabilius. Tunc approbes illorum patientiam, quibus Paulus dicebat : *Libenter suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes ?* Ni fallor, ironia erat, et non laus, sed suggillatio quorundam mansuetudinis, qui quasi datis manibus pseudoapostolis, a quibus et seducti erant, ad quæque ipsorum peregrina et prava dogmata trahi se patientissime ferrent. Unde et subdens, *Sustinetis enim*, inquit, *si quis vos in servitatem redigit* (II Cor. XI, 19, 20). Non bona patientia, cum possis esse liber, servam te permittere fieri. Nolo dissimules servitatem, in quam certe in dies, dum nescis, redigeris. Hebetati cordis indicium est, propriam non sentire continuam vexationem. *Vexatio dat intellectum auditui*, ait quidam (Isai. XXVIII, 19). Verum est ; sed si nimia non fuerit. Nam si sit, non plane intellectum dat, sed contemptum. Denique impius cum in profundum malorum venerit, contemnit

(Prov. XVIII, 3). Expergiscere ergo, et pessimæ servitutis jugum jam jamque imminens, imo jam non modice premens, non tantum cave, sed horre. An ideo non servus, quia non uni servis, sed omnibus? Nulla turpior servitus graviorve, quam servitus Judæorum, quam quocumque ierint post se trahunt, et ubique dominos offendunt suos. Tu quoque dic, quæso ubi unquam sis liber, ubi tutus, ubi tuus? Ubique strepitus, ubique tumultus, ubique jugum tuæ servitutis te premit. [1011]

CAPUT IV. QUÆ SERVITUS DIGNA, QUÆ INDIGNA SERVO SERVORUM DEI.

5. Nec mihi reponas [*al.* apponas] nunc Apostoli vocem, qua ait: *Cum essem liber ex omnibus, omnium servum me feci.* Longe est istud a te. Numquid hac ille servitute hominibus inserviebat in acquisitione turpes quæstus? Numquid ad eum de toto orbe confluebant ambitiosi, avari, simoniaci, sacrilegi, concubinarij, incestuosi, et quæque istiusmodi monstra hominum, ut ipsius apostolica auctoritate vel obtinerent honores ecclesiasticos, vel retinerent? Ergo servum se [*al.* te] fecit homo, cui vivere Christus erat, et mori lucrum, ut plures lucrifaceret Christo, non ut lucra augetet avaritiæ. Non est igitur quod de solertissima Pauli industria, et charitate tam libera quam liberali, servili conversationi [*al.* conditioni] tuæ patrociniū sumas. Quam tuo dignius

apostolatu, quam salubrius tuæ conscientiæ, quam fructuosius Ecclesiæ Dei audias potius ipsum alibi dicentem : *Pretio empti estis, nolite effici servi hominum* (I Cor. VII, 23) ! Quid servilius indigniusque, præsertim summo Pontifici, quam, non dico omni die, sed pene omni hora, insudare talibus rebus, et pro talibus ? Denique quando oramus ? quando docemus populos ? quando ædificamus Ecclesiam ? quando meditamur in lege ? Et quidem quotidie perstrepunt in palatio leges, sed Justiniani, non Domini. Justene etiam istud ? Tu videris. Nam certe lex Domini immaculata, convertens animas (Psal. XVIII, 8). Hæ autem non tam leges, quam lites sunt et cavillationes, subvertentes iudicium. Tu ergo pastor et episcopus animarum, qua mente, obsecro, sustines coram te semper silere illam, garrere istas ? Fallor, si non movet tibi scrupulum perversitas hæc. Puto quod et interdum compellat clamare ad Dominum cum propheta : *Narraverunt mihi iniqui fabulationes, sed non ut lex tua* (Psal. CXVIII, 85). I ergo, et aude liberum profiteri sub tam gravi mole inconvenientiæ hujus, et cui fas non sit cervicem subducere. Nam si potes et non vis, multo magis servus es hujus ipsius tam perversæ voluntatis tuæ. An non servus, cui dominatur iniquitas ! Et maxime. Nisi tu forte indignius[1012] iudices hominem tibi, quam vitium dominari. Quid interest, volens servias, an invitus ! Nam etsi coacta servitus miserabilior, sed

affectata miserior est. Et quid vis me facere, inquis! Ut tibi ab his occupationibus parcas. Impossibile fortasse respondebis, facilius cathedræ valedicere posse. Recte hoc, si rumpere, et non magis interrumpere ista hortarer.

CAPUT V. NON GERENDAM ALIORUM CURAM
CUM SUI IPSIUS INCURIA ET NEGLECTU.

6. Audi ergo quid redarguam, quid suadeam. Si quod vivis et sapis, totum das actioni, considerationi nihil; laudo te? In hoc non laudo. Puto quod et nemo, qui a Salomone audierit: *Qui minoratur actu, percipiet sapientiam* (Eccli. XXXVIII, 25). Certe nec ipsi actioni expedit consideratione non præveniri. Si item totus vis esse omnium, instar illius qui omnibus omnia factus est (I Cor. IX, 22); laudo humilitatem, sed si plena sit. Quomodo autem plena, te excluso? Et tu homo es. Ergo ut integra sit et plena humanitas, colligat et te intra se sinus qui omnes recipit. Alioquin quid tibi prodest, juxta verbum Domini, si universos lucreris, te unum perdens (Matth. XVI, 26)? Quam ob rem cum omnes te habeant, esto etiam tu ex habentibus unus. Quid solus fraudaris munere tui! Usquequo spiritus vadens, et non rediens (Psal. LXVII, 39)! Usquequo non recipis te et ipse inter alios vice tua? Sapientibus et insipientibus debitor es; et soli negas te tibi? Stultus et sapiens, servus et liber, dives et pauper, vir et femina, senex et juvenis, clericus et laicus,

justus et impius. omnes pariter participant te, omnes de fonte publico hibunt pectore tuo ; et tu seorsum sitiens stabis ? Si maledictus qui partem suam facit deteriolem, quid ille qui se penitus reddit expertem ! Sane deriventur aquæ tuæ in plateas ; homines et jumenta et pecora bibant ex eis, quin et camelis pueri Abrahæ potum tribuas : sed inter cæteros bibe et tu de fonte putei tui. *Alienus*, inquit, *non bibat ex eo* (Prov. V, 17). Nunquid tu alienus ? Cui non alienus, si tibi es ? Denique qui sibi nequam, cui bonus ? (Eccli. XIV, 5.) Memento proinde, non[1013] dico semper, non dico sæpe, sed vel interdum reddere te ipsum tibi. Utere tu quoque te inter multos, aut certe post multos. Quid indulgentius ? Hoc enim dico secundum indulgentiam, non secundum iudicium [*al.* imperium]. Puto et ipso Apostolo indulgentiorem me in hac parte. Ergo plus quam oportet, inquis. Non inficior. Quid, si ita oportet ? Nam tu, ut confido, nostra non eris meticulosa informatione contentus, sed abundabis magis. Sane sic decet, te scilicet abundantiorlem, quam me audaciorem esse. Ego quoque mihi tutius iudico apud majestatem timiditate, quam temeritate periclitari. Et fortassis non secus moneri sapientem oportuit, ut sit quod scriptum est : *Da occasionem sapienti, et sapientior erit* (Prov. IX, 9).

CAPUT VI. NON TAM EPISCOPIS, QUAM
PRINCIPIBUS JUDICIARIAM POTESTATEM
COMPETERE.

7. Audi tamen Apostolum, quid de hujusmodi sentiat. *Sic non est inter vos sapiens*, ait ille, *qui judicet inter fratrem et fratrem ?* Et infert : *Ad ignominiam vobis dico : contemptibiliores qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum* (I Cor. VI, 5, 4). Itaque secundum Apostolum, indigne tibi usurpas tu apostolicus officium [*al.* iudicium Nemo militans Deo implicat se negotiis sæcularibus (II Tim. II, 4). Ego autem parco tibi. Non enim fortia loquor sed possibilìa. Putasne hæc tempora sustinerent, si hominibus ligantibus pro terrena hæreditate, et flagitantibus abs te iudicium, voce Domini tui responderes : *O homines, quis me constituit iudicem super vos* (Luc. XII, 14) ? In quale tu iudicium mox venires ? Quid dicit homo rusticanus et imperitus, ignorans primatum suum, inhonorans summam et præcelsam sedem, derogans apostolicæ dignitati ? Et tamen non monstrabunt, puto, qui hoc dicerent, ubi aliquando quispiam Apostolorum iudex sederit hominum, aut divisor terminorum, aut distributor terrarum. Stetisse denique lego Apostolos iudicandos (Act. V, 27), sedisse iudicantes non lego. Erit illud, non [1014] fuit. Itane imminutor est dignitatis servus, si non vult esse major domino suo : aut discipulus, si non vult esse major eo qui se misit : aut filius, si non

transgreditur terminos, quos posuerunt patres sui? *Quis me constituit judicem?* ait ille Dominus et magister: et erit injuria servo discipuloque, nisi judicet universos? Mihi tamen non videtur bonus æstimator rerum, qui indignum putat Apostolis seu apostolicis viris non judicare de talibus, quibus datum est iudicium in majora. Quidni contemnant judicare de terrenis possessiunculis hominum, qui in coelestibus et angelos judicabunt? Ergo in criminibus, non in possessionibus potestas vestra: quoniam propter illa, et non propter has, accepistis claves regni coelorum, prævaricatores utique exclusuri, non possessores. *Ut sciatis*, ait, *quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata* (Matth. IX, 6), etc. Quænam tibi major videtur et dignitas, et potestas, dimittendi peccata, an prædia dividendi? Sed non est comparatio. Habent hæc infirma et terrena iudices suos, reges et principes terræ. Quid fines alienos invaditis? Quid falcem vestram in alienam messem extenditis? Non quia indigni vos, sed quia indignum vobis talibus insistere, quippe potioribus occupatis. Denique ubi necessitas exigit, audi quid censeat Apostolus: *Si enim in vobis iudicabitur hic mundus indigni estis qui de minimis iudicetis* (I Cor. VI, 2).

CAPUT VII. PIETATI ET RERUM ÆTERNARUM
CONSIDERATIONI IN PRIMIS VACANDUM ESSE.

8. Sed aliud est incidenter excurrere in ista, causa quidem urgente, aliud ultro incumbere istis, tanquam magnis dignisque tali et talium intentione rebus. Itaque hæc et innumera talia dicerem, si fortia dicerem, si recta, si sincera. Nunc autem quoniam dies mali sunt (Ephes. V, 16), sufficit interim admonitum esse, non totum te, nec semper dare actioni : sed considerationi aliquid tui et cordis, et temporis sequestrare. Hoc autem dico necessitatem intuens, non æquitatem : quanquam non sit præter æquum, necessitati [1015] cedere. Nam si liceret quod deceret, absolute per omnia et in omnibus præferendam, et vel solam, vel maxime colendam eam, quæ ad omnia valet, id est pietatem, prorsus irrefragabilis ratio monstrat. Quid sit pietas quæris ? Vacare considerationi. Dicas forsitan in hoc dissentire me ab illo, qui pietatem definit cultum Dei (Job XVIII, 28, juxta LXX). Non est ita. Si bene consideras, illius sensum meis expressi verbis, etsi tamen ex parte [*al.* etsi licet ex parte]. Quid tam pertinens ad cultum Dei, quam quod ipse hortatur in Psalmo. *Vacate, et videte quoniam ego sum Deus ?* (Psal. XLIV, 11) quod sane in partibus considerationis præcipuum est. Quid denique [*al.* deinde] tam valens ad omnia, quam quæ ipsius quoque actionis partes benigna quadam præsumptione suas facit, præagendo quodammodo, et præordinando quæ agenda sunt ? Necessario sane ; ne forte quæ et prævisa et

præmeditata poterant esse proficuo, præcipitata magis periculo fiant : quod tibimet, si recordaris in ipsis actionibus causarum, et in magnis quibusque negotiis, magnarumve consiliis rerum frequenter accidisse non ambigo. Et primum quidem ipsum fontem suum, id est mentem, de qua oritur, purificat consideratio. Deinde regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat et ordinat, postremo divinarum pariter et humanarum rerum scientiam confert. Hæc est quæ confusa disternat, hiantia cogit, sparsa colligit, secreta rimatur, vera vestigat, verisimilia examinat, ficta et fucata explorat. Hæc est quæ agenda præordinat, acta recogitat, ut nihil in mente resideat aut incorrectum, aut correctione [*al.* incorrectum... correptione] egens. Hæc est quæ in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi non sentit : quorum alterum fortitudinis ; alterum prudentiæ est.

CAPUT VIII. EX PIETATE ET
CONTEMPLATIONE PULCHERRIMAM QUATUOR
PRIMARUM VIRTUTUM HARMONIAM ET
CONNEXIONEM ORIRI.

9. Ibi etiam advertere tibi est suavissimum quemdam concentum complexumque virtutum, atque alteram pendere ex altera ; sicut hoc loco vides, fortitudinis matrem esse prudentiam : nec fortitudinem, sed temeritatem esse [1016] quemlibet ausum, quem non parturivit prudentia.

Hæc item est, quæ inter voluptates et necessitates media, quasi quædam arbitra sedens, utrimque certis limitibus disternat fines, istis assignans et præbens quod sat est ; illis quod nimis est demens ; et sic ex alterutro tertiam formans virtutem, quam dicunt temperantiam. Nempe intemperantem ipsa consideratio censet, tam eum qui necessariis pertinaciter demit, quam qui indulget superfluis. Non est ergo temperantia in solis resecandis superfluis : est et in admittendis necessariis. Hujus sententiæ Apostolus non fautor tantum, sed auctor esse videtur, qui curam carnis nostræ docet non perfici in desiderio. Dicens siquidem *curam carnis non perfici*, superflua cohibet : addens, *in desiderio* (Rom. XIII, 14), necessaria non excludit. Unde mihi videtur non omnino absurde definire temperantiam, qui hanc nec præcidere necessitatem, nec excedere dicat, juxta illud philosophi, « Ne quid nimis. »

10. Jam de justitia, quæ una ex quatuor est, nonne constat consideratione mentem præveniri, ut se formet in ea ? Se enim necesse est prius cogitet, ut ex se normam ducat justitiæ, nec factura utique alteri, quod sibi fieri nolit ; nec quod sibi velit fieri negatura. In his nempe duobus liquet integrum esse justitiæ statum. Sed nec ipsa solitaria est. Intuere etenim nunc mecum etiam hujus pulchram connexionem et cohærentiam cum temperantia, et item ambarum cum duabus superioribus, id est prudentia et

fortitudine. Nam cum justitiæ dicatur portio, quod sibi non vult fieri quis, alii non facere ; porro perfectio, quod ait Dominus, *Quaecumque vultis ut faciant vobis homines et vos facite illis* (Matth. VII, 12) : neutrum horum erit, nisi ipsa voluntas, de qua tota ducitur forma, sic ordinata fuerit, ut nec velit aliquid superfluum, nec necessarium quid superstitiose nolit, quod quidem temperantiæ est. Denique et ipsi justitiæ, ut justa sit, temperantia modum imponit. *Noli nimium esse justus*, ait Sapiens (Eccl. VII, 17), ostendens per hoc minime approbandam justitiam, quæ temperantiæ moderamine non frenetur. Quid quod et ipsa sapientia hoc temperantiæ frenum non respuit ; dicente Paulo secundum sapientiam a Deo sibi datam, *non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere* [1017] *ad sobrietatem ?* (Rom. XII, 3.) Sed et e converso, quod temperantiæ necessaria justitia sit, ostendit Dominus, arguens in Evangelio illorum temperantiam, qui abstinebant ut viderentur hominibus jejunantes (Matth. VI, 16). Erat in cibo temperantia, sed non justitia in animo : quia non Deo placere, sed hominibus intendebant. Quomodo rursus vel ista, vel illa sine fortitudine ? cum constet fortitudinis esse, et non mediocris, cohibere velle et nolle suum inter augustias, parum et nimis ; ut sit contenta voluntas modo illo medio, nudo, puro, solo, constante sibi, æquali undique sui, utpote ex omni

parte pariter circumciso, quem solum constat esse virtutis.

11. Dicitō mihi, quāso, si potes, cuiam potissimum trium harum virtutum meditullium hoc dandum censeas, quod ita cunctis conterminum est, ut videatur esse proprium singularum? An ipsum virtus est, et nihil aliud? Sed sic virtus non esset multiplex, sed essent omnes una. An potius, quia sine eo virtus non est, omnium quodammodo intima vis una est et medulla virtutum, in qua sic uniuntur, ut proinde [*al.* perinde] una videantur omnes? præsertim quod non illud participando communicant, sed totum a singulis atque integrum possidetur. Verbi causa, quid tam justitiæ, quam modus? Alioquin si quid extra modum relinquit, non plane cuique tribuit quod suum est: quod tamen suum ipsius est facere. Quid tam rursus temperantiæ, quæ non aliunde profecto temperantia est, nisi quod nil immoderatum admittit? Sed, puto, fatebere etiam non minus esse fortitudinis, cum vel maxime ipsa sit, quæ ab irruentibus vitiis, et quasi hinc inde suffocare conantibus, purum illud potenter eruit et vindicat in quoddam stabile fundamentum boni, sedemque virtutis. Ergo modum tenere justitia est, temperantia est, fortitudo est. Sed vide ne in hoc differant, ut justitiæ quidem in affectu res sit; a fortitudine autem efficacia ejus; porro possessio atque usus apud temperantiam. Restat ut doceamus ab hac

communione prudentiam non excludi. Nonne ipsa est, quæ modum, diu animi neglectu posthabitu, et vitiorum invidia quasi in abditis reclusum, et coopertum quadam vetustatis caligine, prior reperit et advertit? Propterea dico tibi: a paucis advertitur, quia paucorum prudentia est. Itaque justitia [1018] quærit, prudentia invenit, vindicat fortitudo, temperantia possidet. Non mihi hoc loco propositum est de virtutibus disputare: sed hæc dixerim hortans ad vacandum considerationi, cujus beneficio hæc et similia advertuntur. Cui tam pio, tamque utili otio nullam in vita operam dare, nonne vitam perdere est?

CAPUT IX. RECENTIA PONTIFICUM EXEMPLA PAULATIM CORRIGENDA, VETERA IMITANDA.

12. Quid tamen, si te philosophiæ huic totum repente devoveris? Prædecessores tui non ita consueverunt: eris molestus quam pluribus, quasi qui a patrum vestigiis subito deviaris: nempe id videberis agere in suggillationem illorum. Sed et notabere vulgari proverbio: Qui hoc facit quod nullus, mirantur omnes: veluti qui cupias admirationi fore. Nec potes eorum omnia simul et subito vel errata corrigere, vel excessus redigere in modum. Erit cum acceperis tempus, ut secundum sapientiam tibi a Deo datam paulatim et opportune id studeas. Interim sane malo alterius utere in bonum quod potes. Quanquam si de bonis, et non de novis sumamus exempla, non

defuere Romani pontifices, qui sibi otia inter maxima negotia invenirent. Obsidio urbi, et barbaricus ensis civium cervicibus imminebat : nunquid tamen istud terruit beatum papam Gregorium, quominus sapientiam scriberet in otio ? Eo nempe temporis (quod ex ejus præfatione [*al.* ex verbis] liquet) obscurissimam et extremam partem Ezechielis tam diligenter, quam eleganter exposuit.

CAPUT X. ABUSUS ADVOCATORUM, JUDICUM, PROCURATORUM, EORUMQUE FRAUDES GRAVITER PERSTRINGIT.

13. Sed esto : alius inolevit mos, dies alii sunt, et alii hominum mores et tempora periculosa non instant jam, sed exstant. Fraus, et circumventio, et violentia invaluable super terram. Calumniatores multi, defensor rarus, ubique potentiores pauperiores opprimunt : non [1019] possumus deesse oppressis, non negare injuriam patientibus judicium. Nisi agitentur causæ, audiantur partes, inter partes judicari quid potest [*al.* inter partes judicare quis potest] ? Agitentur causæ, sed sicut oportet. Nam is modus, qui frequentatur, execrabilis plane ; et qui, non dico Ecclesiam, sed nec forum deceat [*al.* deceret]. Miror namque quemadmodum religiosæ aures tuæ audire sustinent hujusmodi disputationes advocatorum, et pugnas verborum, quæ magis ad subversionem, quam ad inventionem proficiunt veritatis. Corrige

pravum morem, et præcide linguas vaniloquas [*al.* maliloquas], et labia dolosa claude. Hi sunt qui docuerunt linguas suas loqui mendacium, diserti adversus justitiam, eruditi pro falsitate. Sapientes sunt ut faciant malum, eloquentes ut impugnent verum. Hi sunt qui instruunt a quibus fuerant instruendi; adstruunt non comperta, sed sua; struunt de proprio calumnias innocentiae; destruunt simplicitatem veritatis, obstruunt iudicii vias. Nihil ita absque labore manifestam facit veritatem, ut brevis et pura narratio. Ergo illas quas ad te necesse erit intrare causas (neque enim omnes necesse erit), diligenter velim, sed breviter decidere assuescas, frustratoriasque et venatorias præcidere dilationes. Causa viduæ intret ad te, causa pauperis, et ejus qui non habet quod det. Aliis alias multas poteris committere terminandas, quam plures nec dignas audientia judicare. Quid enim opus est admittere illos, quorum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium? Tanta est impudentia nonnullorum, ut cum manifestæ ambitionis prurigne scateat tota facies causæ eorum, non erubescant audientiam flagitare, publicantes semetipsos ad multorum conscientias, in quo vel suæ solius satis poterant confundi iudicio. Non fuit qui retunderet attritas frontes; et ideo plures facti sunt, et magis induruerunt. Sed et nescio quomodo vitiosus conscientias vitiosorum non refugit: et ubi omnes sordent, unius fetor minime sentitur. Quis enim unquam,

verbi causa, avarum avarus, immundum immundus, luxuriosum luxuriosus erubuit ? Plena est ambitiosis Ecclesia : non est jam quod horreat in studiis et molitionibus ambitionis, non plus quam spelunca latronis in spoliis viatorum. [1020]

CAPUT XI. IN ADVOCATOS ET PROCURATORES, QUI EX INIQUITATE QUÆSTUM FACIUNT, SEVERE ANIMADVERTENDUM.

14. Si Christi discipulus es, ignoscat zelus tuus, exurgat auctoritas adversus impudentiam hanc et generalem pestem. Intuere Magistrum sic facientem, et audi dicentem : *Qui mihi ministrat, me sequatur* (Joan. XII, 26). Non parat aures ut audiat, sed flagellum quo feriat. Verba nec facit, nec recipit. Nec enim sedet judicans, sed insequitur puniens. Causam tamen non tacet, quod videlicet domum orationis, negotiationis fecissent. Ergo et tu fac similiter. Erubescant vultum tuum istiusmodi negotiatores, si fieri potest : si non, timeant. Et tu flagellum tenes. Timeant nummularii, nec fidant in nummis, sed diffidant ; abscondant æs suum a te, scientes effundere, quam accipere paratiorem. Hoc studiose et constanter agendo, multos lucrifacies, turpium sectatores lucrorum honestioribus officiis vindicando : multos, ne vel audeant hujusmodi attentare, servabis. Adjice illud, quod non parum proficiet et ad ferias quas tibi suadeo. Ita nempe non pauca tibi momenta temporum redimes ad

vacandum considerationi, quædam, ut dixi, negotia nec audiendo, quædam aliis committendo : quæ tua digna putaveris audientia, fidei quodam et accommodo ipsi causæ compendio terminando. De qua consideratione his addere aliqua cogito, sed sub alterius sane principio libri : atque hic sit finis istius, ne duplo te oneret minus suavis oratio, si longa fuerit. [1021]

LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM. APOLOGIAM INSTITUIT, OB INFELICEM SUCCESSUM EXPEDITIONIS IN TERRAM-SANCTAM SUSCEPTÆ.

1. Memor promissi mei, quo ecce jam aliquamdiu teneor apud te, vir optime, papa Eugeni, volo absolvere me vel sero. Puderet dilationis, si mihi conscius forem incuriæ, aut contemptus. Non ita est : sed incidimus, ut ipse nosti, in tempus grave, quod et ipsi pene vivendi usui videbatur indicere cessationem, nedum studiis ; cum scilicet Dominus provocatus peccatis nostris, ante tempus quodammodo visus sit judicasse orbem terræ, in æquitate quidem, sed misericordiæ suæ oblitus. Non pepercit populo suo, non suo nomini. Nonne dicunt in gentibus, *Ubi est Deus eorum ?* (Psal. CXIII, 2.) Nec mirum. Ecclesiæ filii, et qui christiano censentur nomine, prostrati sunt in deserto, aut interfecti gladio, aut fame consumpti. Effusa est contentio super principes, et Dominus errare fecit eos in invio, et non in via (Psal. CVI, 40). Contritio et infelicitas in viis eorum (Psal. XIII, 3) ; pavor, et mœror, et confusio in penetralibus regum ipsorum. Quam confusi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona (Isai. LII, 7) ! Diximus, Pax, et non est pax : promisimus bona, et ecce turbatio. Quasi vero temeritate in opere isto, aut levitate usi simus. Cucurrimus plane in eo, non

quasi in incertum, sed jubente te, imo per te Deo. Quare ergo jejunavimus, et non aspexit? humiliavimus animas nostras, et nescivit? Nam in his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta. Quam patienter interim adhuc audit voces sacrilegas, et Ægyptios blasphemantes, quia callide eduxit eos, ut occideret in deserto? (Exod. XXXII, 12.) Et quidem judicia Domini [1022] vera (Psal. XVIII, 10); quis nesciat? At judicium hoc abyssus tanta, ut videar mihi non immerito pronuntiare beatum, qui non fuerit scandalizatus in eo.

2 Et quomodo tamen humana temeritas audet reprehendere, quod minime comprehendere valet? Recordemur supernorum judiciorum, quæ a sæculo sunt, si forte sit consolatio. Nam quidam ita dixit: *Memor fui judiciorum tuorum a sæculo, Domine, et consolatus sum* (Psal. CXVIII, 52). Rem dico ignotam nemini, et nunc nemini notam. Nempe sic se habent mortalium corda: quod scimus cum necesse non est, in necessitate nescimus. Moyses educturus populum de terra Ægypti, meliorem illis pollicitus est terram (Exod. III, 17). Nam quando ipsum aliter sequeretur populus, solam sapiens terram? Eduxit; eductos tamen in terram, quam promiserat, non introduxit. Nec est quod ducis temeritati imputari queat tristis et inopinatus eventus. Omnia faciebat Domino imperante, Domino cooperante, et opus confirmante

sequentibus signis. Sed populus ille, inquis, duræ cervicis fuit, semper contentiose agens contra Dominum, et Moysen servum ejus. Bene, illi increduli et rebelles ; hi autem quod ? Ipsos interroga. Quid me dicere opus est, quod fatentur ipsi ? Dico ego unum. Quid poterant proficere, qui semper revertebantur, cum ambularent ? Quando et isti per totam viam non redierunt corde in Ægyptum ? Quod si illi ceciderunt et perierunt propter iniquitatem suam, miramur istos eadem facientes, eadem passos ? Sed nunquid illorum casus adversus promissa Dei ? Ergo nec istorum. Neque enim aliquando promissiones Dei justitiæ Dei præjudicant. Et audi aliud.

3. Peccavit Benjamin : accinguntur reliquæ tribus ad ultionem, nec sine nutu Dei. Designavit denique ipse ducem præliaturis. Itaque [1023] præliantur, freti et manu validiori, et causa potiori, et, quod his majus est, favore divino. At quam terribilis Deus in consiliis super filios hominum ! (Psal. LXV, 5.) Terga dedere sceleratis ultores sceleris, et paucioribus plures. Sed recurrunt ad Dominum. Et Dominus ad eos : *Ascendite*, inquit. Ascendunt denuo, denuoque fusi et confusi sunt. Ita Deo primum quidem favente, secundo et jubente, justii justum certamen ineunt, et succumbunt. Sed quo inferiores certamine, eo fide superiores inventi sunt. Quid putas de me facerent isti, si meo hortatu iterato ascenderent,

iterato succumberent? quando me audirent monentem tertio repetere iter, repetere opus, in quo semel jam, et secundo frustrati forent? Et tamen Israhelitæ unam et alteram non reputantes frustrationem, tertio parent, et superant (Judic. XX). Sed dicunt forsitan isti: Unde scimus quod a Domino sermo egressus sit? Quæ signa tu facis, ut credamus tibi? Non est quod ad ista ipse respondeam: parcendum verecundiæ meæ. Responde tu pro me et pro te ipso, secundum ea quæ audisti, et vidisti; aut certe secundum quod tibi inspiraverit Deus.

4. Sed forte miraris me prosequi ista, qui aliud proposueram. Facio non oblitus propositi, sed quod a proposito non iudicem aliena. Nempe de consideratione, ut memini, sermo mihi ad tuam Dignationem. Et sane magna ista res, et egens consideratione non minima. Quod si res magnas a magnis considerari oportet, cui æque, ut tibi, id studii competit, qui parem super terram non habes? Sed tu secundum sapientiam et potestatem datam tibi desuper, facies de hoc. Non est meæ humilitatis dictare tibi sic vel sic fieri quidquam. Sufficit intimasse oportere aliquid fieri, unde et Ecclesia consoletur, et obstruatur os loquentium iniqua. Hæc pauca vice apologiæ dicta sint, ut ipsa qualiacumque habeat conscientia tua ex me, unde habeat me excusatum, et te pariter, etsi non apud eos qui facta ex eventibus æstimant, certe apud te ipsum. Perfecta et absoluta cuique

excusatio, testimonium conscientiae suae. Mihi pro minimo est ut ab illis judicer, qui dicunt bonum malum, et malum bonum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem (Isai. V, 20). Etsi necesse sit unum fieri e duobus, malo in nos murmur hominum, quam in Deum esse. Bonum mihi, si dignetur me uti pro clypeo. Libens excipio [1024] in me detrahentium linguas maledicas, et venenata spicula blasphemorum, ut non ad ipsum perveniant. Non recuso inglorius fieri, ut non irruatur in Dei gloriam. Quis mihi det gloriari in voce illa : *Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam ?* Gloria mihi est, consortem fieri Christi, cujus illa vox est : *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me* (Psal. LXVIII, 8, 10). Nunc jam recurat stilus ad suam materiam, et in ea quae proposueramus, suo tramite gradiatur oratio.

CAPUT II. CONSIDERATIONIS A CONTEMPLATIONE DISTINCTIO.

5. Et primo quidem ipsam considerationem quid dicam, considera. Non enim idem per omnia quod contemplationem intelligi volo ; quod hæc ad rerum certitudinem, illa ad inquisitionem magis se habeat. Juxta quem sensum potest contemplatio quidem definiri, verus certusque intuitus animi de quacunque re, sive apprehensio veri non dubia. Consideratio autem, intensa ad investigandum cogitatio, vel intentio animi

vestigantis verum. Quanquam solebant ambæ pro invicem indifferenter usurpari.

CAPUT III. CONSIDERATIONIS QUATUOR PUNCTA DESIGNAT.

6. Jam quod ad considerationis attinet fructum, quatuor, ut occurrunt, tibi considerata reor : te, quæ sub te, quæ circa te, quæ supra te sunt. A te tua consideratio inchoet, ne frustra extendaris in alia, te neglecto. Quid tibi prodest si universum mundum lucreris, te unum perdens ? (Matth. XVI, 26.) Etsi sapiens sis, deest tibi ad sapientiam, si tibi non fueris. Quantum vero ? Ut quidem senserim ego, totum. Noveris licet omnia mysteria, noveris lata terræ, alta cœli, profunda maris ; si te nescieris, eris similis ædificanti sine fundamento, ruinam, non structuram faciens. Quidquid extruxeris extra te, erit instar congesti pulveris, ventis obnoxium. Non ergo sapiens, qui sibi non est. Sapiens sibi sapiens erit : et bibet de fonte putei sui primus ipse. A te proinde incipiat tua [1025] consideratio ; non solum autem, sed et in te finiatur. Quocumque evagetur, ad te revocaveris eam cum salutis fructu. Tu primus tibi, tu ultimus. Sume exemplum de summo omnium Patre, Verbum suum et emittente [*al.* ex se emittente], et retinente. Verbum tuum, consideratio tua : quæ si procedit, non recedat. Sic progrediatur, ut non egrediatur ; sic exeat, ut non deserat. In acquisitione salutis nemo tibi

germanior unico matris tuæ. Contra salutem propriam cogites nihil. Minus dixi, Contra : Præter, dixisse debueram. Quidquid se considerationi offerat, quod non quoquo modo ad tuam ipsius salutem pertineat, respuendum.

CAPUT IV. NOTITIAM SUI IPSIUS TRIPLICI CONSIDERATIONE SUI COMPLECTITUR ; ET PRIMUM QUIDEM CONSIDERATIONIS MEMBRUM HIC EXSEQUITUR.

7. Et hæc tui consideratio in tria quædam dividitur, si consideres quid, quis, et qualis sis. Quid in natura, quis in persona, qualis in moribus. Quid, verbi gratia, homo. Quis, Papa, vel summus Pontifex. Qualis, benignus, mansuetus, vel quidquid tale. Quanquam primum illud, philosophicum sit magis quam apostolicum vestigare ; attamen est in definitione hominis, quem dicunt animal rationale, mortale : quod diligentius intueri si libet, licet. Non est quod tuæ in eo aut professioni obviet, aut dignitati : est vero quod saluti afferre queat. Nam consideranti duo hæc simul, rationale, mortaleque ; is tibi exinde occurrit fructus, ut et mortale, quod in te est rationale humiliet ; et rursum rationale, mortale confortet : quod neutrum neglectui erit homini circumspecto. Si qua adhuc præsens consideranda requirit locus, tractabuntur infra, et forte utilius ex partium collatione.

CAPUT V. ALTERUM MEMBRUM

CONSIDERATIONIS SUI PROPONIT : NEMPE, QUIS SIT, ET UNDE.

8. Nunc quis sis, et de quo sis factus, advertendum. Quanquam quod dixi, de quo, id [1026] mihi prætereundum putem, tuæ potius relinquendum agnitioni. Illud dico indignum tibi, citra perfectum agere de tanta assumpta perfectione. Quidni erubescas minimus inveniri in magnis, qui te recordaris magnum in minimis existisse? Non es oblitus primæ [*al. add. tuæ*] professionis : non excidit menti quæ subducta est manui, sed ne affectui quidem. Ipsam ad singula tua imperia, judicia, instituta, habere præ oculis non erit inutile. Hæc te consideratio facit honoris contemptorem in honore ipso. Atque id magnum. Non recedat a pectore : clypeus est tibi vel a sagitta illa, *Homo cum in honore esset, non intellexit* (Psal. XLVIII, 13). Loquere ergo tibi : Abiectus eram in domo Dei mei. Quale est hoc, de paupere et abjecto levare super gentes et regna? Quis ego, aut quæ domus patris mei, ut sedeam excelsis sublimior? Sane qui dixit mihi : *Amice, ascende superius* (Luc. XIV, 10), amicum fore fidit. Si minus inveniar, non expedit quidem. Qui elevavit, et dejicere potest. Sera querela : *Quoniam elevans allisisti me* (Psal. CI, 11). Non est quod blandiatur celsitudo, ubi sollicitudo major. Illa discrimen intendit, hæc amicum probat. Huic accingamur, si

nolumus tandem cum rubore novissimum locum tenere.

CAPUT VI. QUALE DEBEAT ESSE PROCERUM
ECCLESIAE STUDIUM.

9. Factum superiorem dissimulare nequimus ; sed enim ad quid omnimodis attendendum. Non enim ad dominandum opinor. Nam et propheta, cum similiter levaretur, audivit : *Ut evellas et destruas, et disperdas et dissipes, et aedifices et plantes* (Jerem. I, 10). Quid horum fastum sonat ? Rusticani magis sudoris schemate quodam labor spiritualis expressus est. Et nos igitur, ut multum [*al.* ut non multum] sentiamus de nobis, impositum senserimus ministerium, non dominium datum. Non sum ego major propheta ; et si forte par potestate, sed meritorum non est comparatio. Hæc loquere tibi, et doce te ipsum, qui alios doces. Puta te velut unum aliquem ex prophetis. An non satis ad te ? Et nimium. Sed gratia Dei es id quod es. Quid ? Esto quod propheta : nunquid plus quam propheta ? Si sapis, eris contentus mensura quam tibi mensus est Deus. [1027] Nam quod amplius est, a malo est. Disce exemplo prophetico præsidere non tam ad imperitandum, quam ad factitandum quod tempus requirit. Disce sarculo tibi opus esse, non sceptro, ut opus facias prophetæ. Et quidem ille non regnaturus ascendit, sed extirpaturus. Putasne et tu [*al. add.* non] invenias aliquid

elaborandum in agro Domini tui ? Et plurimum. Non plane totum quivere emundare [*al.* emendare] Prophetæ : aliquid filiis suis Apostolis quod agerent reliquerunt ; aliquid ipsi parentes tui tibi. Sed nec tu ad omne sufficies. Aliquid profecto tuo relicturus es successori, et ille aliis, et alii aliis usque in finem. Circa undecimam denique horam operarii otii arguuntur, et mittuntur in vineam. Antecessores tui Apostoli audierunt, quia *mensis quidem multa, operarii vero pauci* (Matth. IX, 37). Paternam tibi vindicato hæreditatem. Nam si filius, et hæres (Galat. IV, 7). Ut probes hæredem, evigila ad curam ; et non otio torpeas, ne et tibi dicatur : Quid hic stas tota die otiosus ? (Matth. XX, 6.)

10. Multo minus inveniri oportet aut deliciis resolutum, aut resupinum pompis. Nihil horum tibi tabulæ testatoris assignant. Sed quid ? Si illarum tenore contentus sis, curam potius hæreditabis et operam, quam gloriam et divitias. Blanditur cathedra ? Specula est. Inde denique superintendis, sonans tibi episcopi nomine non dominium, sed officium. Quidni loceris in eminenti, unde prospectes omnia qui speculator super omnia constitueris ? Enim vero prospectus iste procinctum parit, non otium. Quo modo [*al.* quando] libet gloriari, ubi otuari non licet ? Nec locus est otio, ubi sedula urget sollicitudo omnium Ecclesiarum. Nam quid tibi aliud dimisit sanctus Apostolus ? *Quod habeo, inquit, hoc tibi do.*

Quid illud? Unum scio : non est aurum neque argentum, cum ipse dicat : *Argentum et aurum non est mihi* (Act. III, 6). Si habere contingat, utere non pro libitu, sed pro tempore. Sic eris utens illis, quasi non utens. Ipsa quidem, quod ad animi bonum spectat, nec bona sunt, nec mala : usus tamen horum bonus, abusio mala, sollicitudo peior, quæstus turpior. Esto, ut alia quacunque ratione hæc tibi vindices : sed non apostolico jure. Nec enim tibi ille dare quod non habuit potuit. Quod [1028] habuit, hoc dedit, sollicitudinem, ut dixi, super Ecclesias. Nunquid dominationem? Audi ipsum. *Non dominantes, ait, in clero, sed forma facti gregis* (I Petr. V, 3). Et ne dictum sola humilitate putes, non etiam veritate, vox Domini est in Evangelio : *Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur : et infert : Vos autem non sic* (Luc. XXII, 25). Planum est : Apostolis interdicitur dominatus.

11. I ergo tu, et tibi usurpare aude aut dominans apostolatum, aut apostolicus dominatum. Plane ab alterutro prohiberis. Si utrumque simul habere voles, perdes utrumque. Alioquin non te exceptum [*al. exemptum*] illorum numero putes, de quibus queritur Deus sic : *Ipsi regnaverunt, et non ex me ; principes exstiterunt, et ego non cognovi* (Ose. VIII, 4). Jam si regnare sine Deo juvat, habes gloriam, sed non apud Deum. At si interdictum tenemus, audiamus edictum. *Qui major est vestrum, fiat sicut junior ; et qui præcessor est,*

sicut qui ministrat. Forma apostolica hæc est : dominatio interdicitur, indicitur ministratio, quæ et commendatur ipsius exemplo Legislatoris, qui secutus adjungit : *Ego autem in medio vestrum sum, tanquam qui ministrat* (Luc. XXI, 26, 27). Quis se jam titulo hoc inglorium putet, quo se prior Dominus gloriæ præsignivit ? Merito Paulus gloriatur in eo, dicens : *Ministri Christi sunt, et ego.* Et addit : *Ut minus sapiens dico, plus ego. In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter* (II Cor. XI, 23). O præclarum ministerium ! Quo non id gloriosius principatu ? Si gloriari oportet, forma tibi sanctorum præfigitur, Apostolorum proponitur gloria. Parvane tibi illa videtur ? Quis mihi tribuat similem fieri in gloria sanctorum ? Clamat propheta : *Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui, Deus ; nimis confortatus est principatus eorum* (Psal. CXXXVIII, 17). Clamat Apostolus : *Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi !* (Galat. VI, 14.)

12. Hoc glories opto semper optimo genere gloriæ, quod Apostoli, quod Prophetæ delegere sibi, transmisere [*al. reliquere*] tibi. Agnosce hæreditatem tuam in Christi cruce, in laboribus plurimis. Felix qui dicere potuit : *Plus omnibus laboravi* (I Cor. XV, 10). Gloria est, sed nil in ea inane, nil [1029] molle, nil resupinum. Si labor terret, merces invitet. Unusquisque enim secundum suum laborem mercedem accipiet. Et

si ille plus omnibus laboravit, non tamen totum elaboravit, et adhuc locus est. Exi in agrum Domini tui, et considera diligenter, quantis hodieque de veteri maledicto silvescat spinis ac tribulis. Exi, inquam, in mundum : ager est enim mundus, isque creditus tibi. Exi in illum, non tanquam dominus, sed tanquam villicus, videre et procurare unde exigendus es rationem. Exi [*al. add.* autem], dixerim, quibusdam tuæ passibus intentæ sollicitudinis, et sollicitæ intentionis. Neque enim ipsi qui jussi sunt ire in orbem universum, orbem circumierunt præsentia corporis, sed mentis providentia. Et tu leva oculos quosdam considerationis tuæ, et vide regiones, si non sunt magis siccæ ad ignem, quam albæ ad messem. Quam multæ, quas putaveras fruges, diligenter inspectæ, vepres potius apparebunt ? Imo ne vepres quidem : annosæ et veternosæ arbores sunt, sed non profecto fructiferæ ; nisi forte glandium aut siliquarum, quas porci manducant. Quousque occupant terram ? Nonne, si exis et cernis ista, pudebit otiosam jacere securim ; pudebit sine causa falcem apostolicam accepisse ?

13. In hunc quondam agrum Isaac patriarcha exierat, cum primum Rebecca occurrit ei : et, ut Scriptura habet, *Exierat ad meditandum* (Gen. XXIV, 62). Ille ad meditandum, tu ad exstirpandum egrediaris necesse est. Tibi jam præcessisse meditatio debet : tempus faciendi præ

manibus. Si nunc hæsitare [*al. cogitare*] incipias, id quidem sero. Ante, juxta consilium Salvatoris, sedisse debueras, ante æstimasse opus, metiri vires, ponderasse sapientiam, merita comparasse, sumptus computasse virtutum. Age ergo, puta tempus putationis adesse, si tamen meditationis præivit. Si cor movisti, movenda jam lingua, movenda est et manus. Accingere gladio tuo, gladio spiritus, quod est verbum Dei (Ephes. VI, 17). Glorifica manum et brachium dextrum in faciendo vindictam in nationibus, increpationes in populis, in alligando reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis. Si hæc facis, honorificas ministerium tuum, et ministerium te. Non mediocris iste [1030] principatus. Exturbare est hoc malas bestias a terminis tuis, quo greges tui securi in pascua educantur. Domabis lupos, sed ovibus non dominaberis. Pascendas utique, non premendas suscepisti. Si bene considerasti quis sis, hæc te oportere facere non ignoras. Porro scienti et non facienti, peccatum est tibi (Jacobi IV, 17). Non es oblitus ubi legeris : *Servus sciens voluntatem domini sui, et non faciens digna*, plagis vapulabit multis (Luc. XII, 47). Sic Prophetæ, sic Apostoli factitabant. Fortes fuere in bello, non molles in sericis. Si filius es Apostolorum et Prophetarum, et tu fac similiter. Vindica tibi nobile genus similibus moribus ; quod non aliunde nobile, quam morum ingenuitate, et fidei fortitudine fit. Per hanc

vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones (Hebr. XI, 33). Hoc chirographum paternæ tuæ hæreditatis, quod tibi evolvimus, ubi inspicias portionem [*al. add. substantia*] quæ te contingit. Induere fortitudinem, et hæreditasti. Posside fidem, posside pietatem, posside sapientiam, sed sapientiam sanctorum (ipsa est timor Domini), et habes quod tuum est. Habes sine defraudatione integrum paternum fundum. Pretiosissimus fundus virtus est. Bonus fundus humilitas in quo omne ædificium spirituale constructum crescit in templum sanctum in Domino. Per hanc nonnulli possedere etiam portas inimicorum. Quæ enim virtutum æque potest dæmonum omnem debellare superbiam, tyrannidem hominum? Cæterum cum omni indifferenter personæ hæc sit quædam turris fortitudinis a facie inimici; nescio quo pacto tamen vis ejus major in majoribus, et in clarioribus clarior comprobatur. Nulla splendidior gemma, in omni præcipue ornatu summi Pontificis. Quo enim celsior cæteris, eo humilitate apparet illustrior et se ipso.

CAPUT VII. RESUMENS PRIOREM QUÆSTIONEM, QUIS SIT, DILIGENTIUS EXPENDIT.

14. Arguar forsitan, quod non satis primis explicitis partibus, in secundas nescio quomodo stilus excurrerit, describere inchoans qualem te oporteat esse, cum necdum, quis sis, [1031]

plenius expressisset. Credo erubescens in summo positum apice videri hominem nudum, festinavit induere insignibus suis. Absque his nempe eo deformior, quo illustrior pares. Nunquid potest abscondi civitatis supra montem positæ desolatio, aut latere fumus lucernæ extinctæ super candelabrum ? Simia in tecto, rex fatuus in solio sedens. Et nunc audi canticum meum, et quidem minus suave, sed salutare. Monstruosa res gradus summus, et animus infimus : sedes prima, et vita ima ; lingua magniloqua, et manus otiosa ; sermo multus, et fructus nullus ; vultus gravis, et actus levis ; ingens auctoritas, et nutans stabilitas. Admovi speculum : fœdus se in eo vultus agnoscat : tu tuum gaude dissimilem inveniri. Inspice tamen et tu, ne forte, etsi sit unde merito placeas tibi, etiam in quo debeas displicere, non desit. Volo glorieris testimonio conscientiæ tuæ, sed non minus ut eodem ipso humilieris. Rara vox, *Nihil mihi conscius sum* (I Cor. IV, 4). Cautior in bonis ambulas, si et mala non lateant. Quamobrem, ut dixi, noveris te, ut inter angustias quæ non desunt, fruaris conscientiæ bono ; magis autem ut scias quid desit tibi. Nam cui non desit ? Omnia illi desunt, qui nihil sibi desse putat. Quid si summus Pontifex sis ? Numquid quia summus Pontifex, ideo summus ? Infimum noris esse, si summum putas. Quis summus ? Cui addi non possit. Graviter erras, si te illum existimes. Absit. Non tu de illis es qui dignitates virtutes putant.

Tibi ante experta virtus, quam dignitas fuit. Augustis relinquito illam sententiam, aliisque, qui divinis [*al. divis*] coli honoribus non timuerunt : verbi gratia. Nabuchodonosor, Alexandro, Antiocho, Herodi. Tu vero considera non consummatione summum te dici, sed comparatione. Nec me putes comparationem dicere meritorum, sed ministeriorum. Sic te existimet homo, ut ministrum Christi, et (quod absque præjudicio sanctitatis cujuspian dixerim) summum plane inter ministros. Alias niti te ad summam velim, non putare summum, aut velle putari antequam sis. Nam quomodo proficis, si jam sufficis tibi ? Non sit proinde tibi aut pigrum vestigare quid desit, aut fateri quod desit verecundum. Loquere et tu voce antecessoris tui, *Non quod jam acceperim, aut jam perfectus sim* : et rursum, *Ego me non* [1032] *arbitror comprehendisse* (Philip. III, 12, 13). Hæc scientia sanctorum : hæc longe ab illa quæ inflat. Hanc qui apponit, apponit et dolorem (Eccle. I, 18) : sed dolorem hunc nemo unquam sapiens subterfugit. Est quippe medicinalis dolor, per quem stupor ille letalis animi duri et pœnitentis extunditur. Et ideo sapiens, qui dicere potuit : *Et dolor meus in conspectu meo semper* (Psal. XXXVII, 18). Nunc jam repetendæ reliquiæ, si quæ sunt, loci illius, a quo paulo ante divertimus.

CAPUT VIII. DE PONTIFICIÆ DIGNITATIS ET
 POTESTATIS EXCELLENTIA DISSERT.

15. Age, indagemus adhuc diligentius qui [*al.* quis] sis, quam geras videlicet pro tempore personam in Ecclesia Dei. Quis es? Sacerdos magnus, summus Pontifex. Tu princeps episcoporum, tu hæres Apostolorum, tu primatu Abel, gubernatu Noe, patriarchatu Abraham, ordine Melchisedech, dignitate Aaron, auctoritate Moyses, judicatu Samuel, potestate Petrus, unctione Christus. Tu es cui claves traditæ, cui oves creditæ sunt. Sunt quidem et alii cæli janitores, et gregum pastores: sed tu tanto gloriosius, quanto et differentius utrumque præ cæteris nomen hæreditasti. Habent illi sibi assignatos greges, singuli singulos: tibi universi crediti, uni unus. Nec modo ovium, sed et pastorum tu unus omnium pastor. Unde id probem quæris? Ex verbo Domini. Cui enim, non dico episcoporum, sed etiam Apostolorum sic absolute et indiscrete totæ commissæ sunt oves? *Si me amas, Petre, pasce oves meas* (Joan. XXI, 15). Quas? illius vel illius populos civitatis, aut regionis, aut certi [*al.* certe] regni? *Oves meas*, inquit. Cui non planum, non designasse aliquas, sed assignasse omnes? Nihil excipitur, ubi distinguitur nihil. Et forte præsentibus cæteri condiscipuli erant, cum committens uni, unitatem omnibus commendaret in uno grege et uno pastore, secundum illud: *Una est columba mea, formosa mea, perfecta mea* (Cantic. VI, 8). Ubi unitas, ibi perfectio. Reliqui numeri perfectionem non

habent, sed divisionem, recedentes ab unitate. Inde est quod alii singuli singulas sortiti sunt plebes, scientes sacramentum. Denique Jacobus, qui videbatur columna Ecclesiæ, una [1033] contentus est Hierosolyma, Petro universitatem cedens. Pulchre vero ibi positus est suscitare semen defuncti fratris, ubi occisus est ille : nam dictus est frater Domini (Galat. I, 19). Porro cedente Domini fratre, quis se alter ingerat Petri prærogativæ ?

16. Ergo, juxta canones tuos, alii in partem sollicitudinis, tu in plenitudinem potestatis vocatus es. Aliorum potestas certis arctatur limitibus : tua extenditur et in ipsos, qui potestatem super alios acceperunt. Nonne, si causa exstiterit, tu episcopo cælum claudere, tu ipsum ab episcopatu deponere etiam et tradere satanæ potes ? Stat ergo inconcussum privilegium tuum tibi tam in datis clavibus, quam in ovibus commendatis. Accipe aliud, quod nihilominus prærogativam [*al.*, ipsum] confirmat tibi. Discipuli navigabant, et Dominus apparebat in littore ; quodque jucundius erat, in corpore redivivo. Sciens Petrus quia Dominus est, in mare se misit, et sic venit ad ipsum, aliis navigio pervenientibus (Joan. XXI). Quid istud ? Nempe signum singularis pontificii Petri, per quod non navem unam, ut cæteri quique suam, sed sæculum ipsum suscepit gubernandum. Mare enim sæculum est ; naves, Ecclesiæ. Inde est quod altera vice

instar Domini gradiens super aquas, unicum se Christi vicarium designavit, qui non uni populo, sed cunctis præesse deberet: siquidem *aquæ multæ, populi multi* (Apoc. XVII, 15). Ita cum quisque cæterorum habeat suam, tibi una commissa est grandissima navis; facta ex omnibus ipsa universalis Ecclesia, toto orbe diffusa.

CAPUT IX. PROPRIÆ NATURÆ
CONSIDERATIONEM COMMENDAT.

17. En quis es. Sed noli oblivisci etiam quid? Nam et ego non sum oblitus, id me promississe repetiturum in opportunitate. Quam opportune cum eo qui es, etiam quod ante eras, consideras! Quid dico, eras? Et nunc es. Quid desinas intueri, quod non desisti esse? Una sane consideratio est, quid fueris, et quid sis: nam quis sis factus, altera. Non oportet ut ista extundat illam in scrutinio tui. Es enim, ut dixi, adhuc quod eras: et non minus hoc es, quam quod factus es post, forte et magis. Denique [1034] illud natus es, mutuatus hoc, non in hoc mutatus. Non rejectum illud, sed istud adjectum. Tractemus utrumque simul: nam, ut præfatum me memini, collatæ ex invicem ambæ res utiliores fient. Dixi supra consideranti quid sis, naturam occurrere, qua es homo: nam homo natus es. Porro percunctanti quis, personæ respondebitur nomen, quod es episcopus: quod quidem factus, non

natus es. Quid tibi horum videtur ad purum esse tui, et ad te principalius pertinere ? quod factus, an quod natus ? Nonne quod natus ? Hoc ergo consulo consideres [*al.*, considera] maxime, quod maxime es, hominem videlicet, quod et natus es.

18. Nec modo quid natus, sed et qualis natus, oportet attendas, si non vis tuæ considerationis fructu et utilitate fraudari. Tolle proinde nunc hæreditaria hæc perizomata ab initio maledicta. Dirumpe velamen foliorum celantium ignominiam, non plagam curantium. Dele fucum fugacis honoris hujus, et male coloratæ nitorem gloriæ, ut nude nudum consideres, quia nudus egressus es de utero matris tuæ (Job. I, 21). Nunquid infulatus ? numquid micans gemmis, aut floridus sericis, aut coronatus pennis, aut suffarcinatus metallis ? Si cuncta hæc, veluti nubes quasdam matutinas, velociter transeuntes et cito pertransituras, dissipet et exsuffles a facie considerationis tuæ, occurret tibi homo nudus, et pauper, et miser, et miserabilis ; homo dolens quod homo sit, erubescens quod nudus sit, plorans quod natus sit, murmurans quod sit ; homo natus ad laborem (Ibid. V, 7), non ad honorem ; homo natus de muliere, et ob hoc cum reatu ; brevi vivens tempore, ideoque cum metu ; repletus multis miseriis (Ibid. XIV, 1), et propterea cum fletu. Et vere multis, quia corporis et animæ simul. Quid enim calamitate vacat nascenti in peccato, fragili corpore, et mente

sterili ? Vere ergo repletus, cui infirmitas corporis, et fatuitas cordis cumulatur traduce sordis, mortis addictione. Salubris copula, ut cogitans te summum Pontificem, attendas pariter vilissimum cinerem non fuisse, sed esse. Imitetur cogitatio naturam ; imitetur et, quod dignius est, Auctorem naturæ, summa imaque consocians. Nonne natura in persona hominis vili limo vitæ spiraculum colligavit ? Nonne Auctor naturæ in sui persona Verbum limumque contemperavit ? [1035] Ita tibi sume formam tam de nostræ concretione originis, quam de sacramento redemptionis : ut altus sedens, non alta sapiens sis, sed humilia de te sentiens, humilibusque consentiens.

CAPUT X. TERTIUM MEMBRUM
CONSIDERATIONIS SUI, NEMPE QUALIS SIT,
EXPONIT.

19. Proinde si consideras quantus es, cogita etiam qualis et maxime. Hæc te sane consideratio tenet in te ; nec a te avolare sinit, non ambulare in magnis, neque in mirabilibus super te. In te consistito. Non infra dejici, non attolli supra, non evadere in longius, non extendi in latius. Tene medium, si non vis perdere modum. Locus medius tutus est. Medium sedes modi, et modus virtus. Omnem extra modum mansionem [*al.*, habitationem], sapiens exsilium reputat. Propterea non est illi habitare in longo, quod ultra modum sit : sed ne in lato quidem quod extra sit : porro

nec in alto vel imo, quod alterum supra, alterum infra sit. Denique et longitudo exterminium habere solet, et dilatatio scissuram, et altitudo ruinam, et profundum absorptionem. Dico hæc planius, ne me putes ea loqui quæ Apostolus comprehendere hortatur cum omnibus sanctis, longitudinem, latitudinem, sublimitatem, et profundum, (Ephes. III, 18) : quod alterius erit et disputationis, et temporis (Infra lib. V, capp. 13, 14). Nunc autem longum dico, cum sibi homo longiorem promittit vitam ; latum, cum in superfluas animus distenditur curas ; altum, cum de se plus præsumit ; profundum, cum se plus dejicit. Qui ergo longa sibi metitur tempora, nonne vere ingreditur iter exterminii, transiens vitæ terminos productiori sollicitudine ? Inde est, quod homines in præsentī a sese exsules per oblivionem, in alia per inanem sollicitudinem migrant sæcula, non profutura, imo nec futura. Similiter animus distentus in multa, multis laceretur curis necesse est. Nempe immoderata extensio extenuationem, et extenuatio nimia scissionem facit. Jam vero alta præsumptio, quid nisi ruinosæ præcipitatio est ? Legisti namque, *Ante ruinam exaltatur cor* (Prov. XVIII, 12). Quid e regione nimie pusillanimitatis dejectio, nisi desperata quædam absorptio est ? In hanc fortis non dejicietur. [1036] Prudens longioris vitæ non abducetur incerto. Modestus moderabitur curas, temperabit a superfluis, non deerit necessariis.

Porro justus altiora se non præsumet, sed loquetur cum justo : *Si justus fuero, non levabo caput* (Job. X, 15).

CAPUT XI. SERIUM EXAMEN SUI PONTIFICI SERIO COMMENDAT.

20. Tu ergo in hac consideratione tui caute ambules, et tota æquitate verseris, ut nec plus vero tibi tribuas, nec plus justo parcas. Porro plus vero tribuis, non modo arrogando tibi quod non habes bonum, sed et quod habes adscribendo. Vigilanter discerne, qualis ex te, et qualis sis dono Dei ; et non sit in spiritu tuo dolus. Erit autem, nisi fideliter partiens, tua tibi, et quæ sunt Dei, Deo sine fraude resignes. Ex te mala, bona a Domino esse, persuasum tibi non ambigo. Sane inter considerandum qualis sis, etiam qualis fueris ad memoriam revocandum. Conferenda posteriora prioribus. Profecerisne in virtute, in sapientia, in intellectu, in suavitate morum ; an ab his forte (quod absit !) defeceris. Patientior sis, an impatientior solito, iracundior leniorne, insolentior an humilior, affabilior an austerior, exorabilior an difficilior, pusillior animo an magnanimior, serius magis an plusculum dissolutus, timorator an forte fidentior quam oportet. Quam latus tibi patet campus in hoc genere considerandi ! Memoro ego pauca, veluti quædam seminaria proferens ; non tamen ipse serens, sed dans semen serenti. Oportet

innotescat tibi zelus tuus, clementia tua, discretio quoque moderatrix earumdem virtutum, qualis videlicet in donandis injuriis, qualis sis in ulciscendis, quam in utroque providus modi, loci, temporis observator. Prorsus considerata tria hæc in usu virtutum harum ; ne non sint virtutes, si præter hæc reperiantur : nempe ejusmodi, non natura virtutes, sed usus facit. Nam ex se indifferentes esse noscuntur. Tuum est, aut abutendo et confundendo facere vitia ; aut bene ordinateque utendo, virtutes. Solent discretionis oculo caligante alterutrum sibi præripere loca, terminos occupare. Porro caliginis duæ sunt causæ, ira et mollior affectus. [1037] Is judicii censuram enervat, illa præcipitat. Quomodo ab altero non periclitetur, aut pietas clementiæ, aut zeli rectitudo ? Turbatus præ ira oculus clementer nil intuetur ; suffusus fluxa quadam et muliebri mollitie animi rectum non videt. Non eris innocens, si aut punias eum cui forte parcendum esset, aut parcas ei qui fuerat puniendus.

CAPUT XII. NEQUE IN PROSPERIS ANIMUM
NIMIS LAXANDUM, NEQUE IN ADVERSIS
DEFICIENDUM.

21. In tribulationibus quoque qualem te inveneris nolo dissimules. Si constantem in tuis, condolentem in alienis gaude. Recti cordis hoc ; e regione perversissimi, si cum in propriis deprehendaris fortasse impatiens, minime tamen

in alienis compatiens sentiaris. Quid in prosperis ? nihilne est quod considerationem sollicitet ? Est utique si diligenter attendas, quam rarus semper exstiterit, qui non vel modice in prosperitate animum relaxaverit a sui custodia et disciplina. Quando hæc incautis non fuit ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod solis radius ad nivem vel glaciem ? Sapiens David, sapientior Salomon fuit : sed blandientibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus qui incidens in adversa, non excidit vel parum a sapientia : nec minor cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Quanquam facilius inveneris qui sapientiam retinuerunt, contraria sibi fortuna, quam qui propitia non perdiderunt. Præferendus ille et magnus [*al.*, magnis] est, cui inter prospera saltem risus indecentior, aut sermo insolentior, aut immoderatio cura vestis vel corporis non irrepsit.

CAPUT XIII. AB OTIO ET NUGIS VANISQUE SERMONIBUS PONTIFICEM DEHORTATUR.

22. Etsi recte Sapiens hortatur sapientiam scribi in otio (Eccli. XXXVIII, 25), cavendum et in otio otium est. Fugienda proinde otiositas, mater nugarum, noverca virtutum. Inter sæculares nugæ, nugæ sunt ; in ore sacerdotis, blasphemiam. Interdum [1038] tamen si incidant ferendæ fortassis ; referendæ nunquam. Magis interveniendum caute et prudenter nugacitati.

Prorumpendum sane in serium quid, quod non modo utiliter, sed libenter audiant et supersedeant otiosis. Consecrasti os tuum Evangelio : talibus jam aperire illicitum, assuescere sacrilegium est. *Labia sacerdotis*, ait, *custodiunt scientiam et legem requirunt de ore ejus* (Malach. II, 7) : non nugas profecto vel fabulas. Verbum scurrile quod faceti urbanive nomine colorant, non sufficit peregrinari ab ore : procul et ab aure relegandum. Fœde ad cachinnos moveris, fœdius moves. Porro detrahere, aut detrahentem audire, quid horum damnabilius sit, non facile dixerim.

CAPUT XIV. PERSONARUM ACCEPTIIONEM IN JUDICIIS SUMMOPERE VITANDAM.

23. De avaritia non est quod tuum fatigem intuitum, cum pecuniam tanquam paleam dicaris habere. Non prorsus, non est quod pro illa timeatur a judiciis tuis. Sed est quod non minus sæpe, nec noxie minus insidiari judicantibus solet : de quo maxime, quid in tua lateat conscientia, latere te nolim. Quid illud sit quæris ? Acceptio personarum. Non parvi te reum peccati existimes, si facies peccatorum sumis et non potius causas dijudicas meritorum. Est item vitium, cujus si te immunem sentis, inter omnes quos novi ex his qui cathedras ascenderunt, sedebis me iudice solitarius : quia veraciter singulariterque levasti te supra te, juxta prophetam. (Thren. III, 28). Facilitas credulitatis

hæc est, cujus callidissimæ vulpeculæ magnorum
neminem comperi satis cavisse versutias. Inde eis
ipsis pro nihilo iræ multæ, inde innocentium
frequens addictio, inde præjudicia in absentes.
Gratulor autem tibi : nec enim assentationis apud
te vereor incurrere notam : gratulor, inquam,
præsidere te usque adhuc absque horum omnium
querela multa : an et sine culpa, tu videris. Nunc
ad ea quæ sub te sunt, consideratio intendenda.
At alterius principii hoc : siquidem tuis
occupationibus sermo brevior competentior est.
[1039]

LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM. PONTIFICIS ESSE, NON TAM UT OMNES SUO DOMINIO SUBJICIAT, SED UT OMNES, QUANTUM FIERI POTEST, AD ECCLESIAE GREMIUM PERDUCAT.

1. Finis superioris libri huic principium ponit. Itaque juxta promissum illius considerata quæ sub te sunt. Quænam sint illa, non est quod a me quærendum putes, sacerdotum optime Eugeni; rectius fortasse quæ non sint quæras. Orbe exeundum ei qui forte volet explorare quæ non ad tuam pertinent curam. Parentes tui destinati sunt non aliquas regiones, sed ipsum debellaturi orbem: *Ite in orbem universum* (Marc. XVI, 15), dictum est illis. Ipsi vero vendentes tunicas, emere gladios, ignitum eloquium et spiritum vehementem, arma potentia Deo. Quo non pervenerunt victores inclyti, filii excussorum? Quo non sagittæ potentium acutæ cum carbonibus desolatoriis? (Psal. CXIX, 4.) Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Psal. XVIII, 5). Penetrabant et incendebant verba illa incensa igni, quem Dominus misit in terram (Luc XII, 49). Occumbebant strenuissimi bellatores, sed non succumbebant: triumphabant et mortui. Nimis confortatus est principatus eorum (Psal. CXXXVIII, 17): constituti sunt principes super omnem terram (Psal. XLIV, 17). Eis tu successisti

in hæreditatem. Ita tu hæres et orbis hæreditas. At quatenus hæc portio te contingit, aut contigerit illos, id sobria consideratione pensandum. Non enim per omnem reor modum, sed sane quodam tenus (ut mihi videtur) dispensatio tibi super illum credita est, non data possessio. [1040] Si pergis usurpare et hanc, contradicit tibi qui dicit : *Mens est orbis terræ et plenitudo ejus* (Psal. XLIX, 12). Non tu ille de quo propheta : *Et erit omnis terra possessio ejus* (Psal. CIII, 24). Christus hic est, qui possessionem sibi vindicat, et jure creationis, et merito redemptionis, et dono Patris. Cui enim alteri dictum est, *Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Psal. II, 8). Possessionem et dominium cede huic : tu curam illius habe. Pars tua hæc : ultra ne extendas manum.

2. Quid, inquis ? non negas præesse et dominari vetas ? Plane sic. Quasi non bene præsit, qui præest in sollicitudine. Numquid non et villa villico et parvus dominus subjectus est pædagogo ? Nec tamen villæ ille, nec is sui domini dominus est. Ita et tu præsis ut provideas, ut consulas, ut procures, ut serves. Præsis ut prosis ; præsis ut fidelis servus et prudens, quem constituit Dominus super familiam suam. Ad quid ? Ut des illis escam in tempore (Matth. XXIV, 45) ; hoc est, ut dispenses, non imperes. Hoc fac et dominari ne affectes hominum homo, ut non dominetur tui omnis injustitia. At satis

superque id intimatum supra, cum, quis sis, disputaretur. Addo tamen et hoc : nam nullum tibi venenum, nullum gladium plus formido, quam libidinem dominandi. Certe ut multum tibi tribuas, si multum deceptus non es, nil te existimas plus accepisse a magnis Apostolis. Recordare nunc vocis illius : *Sapientibus et insipientibus debitor sum* (Rom. I, 14). Et si non indebitam tibi ipsam censes, hoc quoque simul memento, debitoris molestum nomen servienti potius, quam dominantis congruere. Servus in Evangelio audit : [1041] *Quantum debes domino meo?* (Luc. XVI, 5.) Ergo si te agnoscis sapientibus et insipientibus non dominatorem, sed debitorem, curandum summopere tibi et tota vigilantia considerandum, quomodo et qui non sapiunt sapiant et qui desipere resipiscant. At nullum genus insipientiæ infidelitate, (ut sic loquar,) insipientius. Ergo et infidelibus debitor es, Judæis, Græcis [*al. omit.* Græcis] et Gentibus.

3. Interest proinde tua, dare operam quam possis, ut increduli convertantur ad fidem, conversi non avertantur, aversi revertantur : porro perversi ordinentur ad rectitudinem, subversi ad veritatem revocentur : subversores invictis rationibus convincantur, ut vel emendentur ipsi, si fieri potest ; vel si non, perdant auctoritatem facultatemque alios subvertendi. Non omnino et ab hoc insipientium genere pessimo tibi dissimulandum. Dico autem

hæreticos schismaticosque : nam hi sunt subversi, et subversores ; canes ad scissionem, vulpes ad fraudem. Erunt, inquam, hujusmodi maxime tuo studio aut corrigendi, ne pereant ; aut ne perimant, coercendi. Esto, de Judæis excusat te tempus : habent terminum suum qui præveniri [*al.*, præteriri] non poterit. Plenitudinem gentium præire oportet. Sed de ipsis gentibus quid respondes ? Imo quid tua consideratio respondet tibi percunctanti sic ? Quid visum est patribus ponere metam Evangelio, verbum suspendere fidei, donec infidelitas durat ? Qua ratione, putamus, substitit velociter currens sermo ? (Psal. CXLVII, 15.) quis primus inhibuit hunc salutarem cursum ? Et illis causa forte quam nescimus, aut necessitas potuit obstitisse.

4. Nobis quæ dissimulandi ratio est ? Qua fiducia, qua conscientia Christum non vel offerimus eis qui non habent ? An veritatem Dei in injustitia detinemus ? Et quidem quandoque perveniat gentium plenitudo necesse est. Exspectamus ut in eas incidat fides ? Cui credere casu contigit ? Quomodo credent sine prædicante ? (Rom. X, 14.) Petrus ad Cornelium, Philippus ad eunuchum missi sunt (Act. X, 20, et VIII, 26), et, si exemplum recentius quæremus, Augustinus a beato Gregorio destinatus, formam fidei tradidit Anglis. Et de his tu ita tecum. Ego addo et de pertinacia Græcorum, qui nobiscum sunt, et nobiscum non sunt, juncti fide, pace

divisi. Quanquam et [1042] in fide ipsa claudicaverint a semitis rectis. Et item de hæresi, quæ clam pene ubique serpit ; apud aliquos sævit palam. Nam parvulos Ecclesiæ passim et publice deglutire festinat. Quæris ubi sit hoc ? Vestri [*al.*, viri], qui terram Austri tam sæpe visitant, ecce hi sciunt et possunt dicere tibi. Eunt et redeunt per medium illorum, aut transeunt secus : sed quid boni adhuc cum illis egerint, necdum audivimus. Et forsitan audissemus, nisi præ auro Hispaniæ salus populi viluisset. Tuum est et plagæ huic remedium providere.

5. Sed est insipientia, quæ ipsam quoque jam propemodum stultam fecit sapientiam fidei. Quomodo et ipsam Catholicam pene totam hoc virus infecit ? Nam dum et in ipsa quique quæ nostra sunt quærimus, fit ut invicem invidentes, invicem provocantes, exerceamur ad odia, animemur ad injurias, armemur ad lites, cavillemur ad dolos, feramur ad detractiones, prorumpamus ad maledicta, opprimamur a fortioribus, opprimamus infirmiores. Quam digne et laudabiliter occupatur meditatio cordis tui adversus tam pestilens insipientiæ genus, quod corpus ipsum Christi, quæ est multitudo credentium, occupasse consideras ? O ambitio ambientium crux ! quomodo omnes torquens, omnibus places ? Nil acerbius cruciat, nil molestius inquietat ; nil tamen apud miseros mortales celebrius negotiis ejus. An non limina

Apostolorum plus jam ambitio, quam devotio terit? At non vocibus ejus vestrum tota die resultat palatium? An non quæstibus ejus tota legum canonumque disciplina insudat? An non spoliis ejus omnis Italica inhiat inexplebili aviditate rapacitas? Quid ita, imo quid aliud tua ipsius spiritualia studia non saltem intercudit, sed abscidit. Quoties sancta ac fecunda tua abortiri otia fecit inquietum et inquietans malum? Aliud est quod ab oppressis appellatur ad te, aliud autem quod ambitio in Ecclesia per te regnare molitur. Nec deesse illis, nec huic aliquatenus assentire oportet. Quam vero inique fovetur illa, spernuntur illi! utrisque tamen debitor es, illis ut erigas, istis ut reprimas. [1043]

CAPUT II. QUIS MODUS IN APPELLATIONIBUS AD SEDEM APOSTOLICAM ADHIBENDUS SIT.

6. Et quoniam incidit de appellationibus, prosequi aliquatenus non erit ab re. Magno in his et pio opus intuitu est; ne quod magna fuit necessitate [*al.* utilitate] provisum, male utendo reddatur inutile. Mihi videtur et in multam posse eas devenire perniciem, si non summo moderamine actitentur. Appellatur de toto mundo ad te. Id quidem in testimonium singularis primatus tui. At tu, si sapis, non primatu gaudebis, sed fructu. Apostolis dictum est: *In hoc nolite gaudere, quod spiritus subjiciuntur vobis* (Luc. X, 20). Appellatur ad te, ut dixi: et utinam tam

fructuose, quam necessarie. Utinam cum oppressus clamat, sentiat oppressor, et non superbiat impius unde incenditur pauper. Quid tam decorum, ut ad invocationem tui nominis oppressi effugiant, versuti non refugiant? Quid e regione tam perversum, tam recti alienum, ut lætetur qui malum fecit; et qui tulit, inaniter fatigetur? Inhumanissime non moveris erga hominem, cui illatæ injuriæ cumulavere dolorem et labor itineris, et damna expensarum: sed nihilominus ignavissime in illum non moveris, qui huic tot calamitatum partim auctor, partim exstitit causa. Evigila, homo Dei, cum hæc contingunt: moveatur miseratio, moveatur et indignatio tua. Alteram læso, alteram lædenti debes. Consoletur ille damnorum resarcitu suorum, satisfactione injuriarum, fine calumniarum: cum isto ita agatur, ut pœniteat fecisse quod non timuit facere, et non de pœnis innocentis rideat.

7. Arbitror idem debere pati illum, qui sine causa forte appellavit. Formulam hanc justitiæ præfigit tibi et divinæ incommutabilis ratio æquitatis, et, ni fallor, ipsa appellationum lex, ut illicite usurpata appellatio nec prosit appellanti, nec appellato obsit. Utquid enim frustra fatigatus sit homo? Quam plenum justitiæ, ut sese potius læserit, qui voluit proximum? Appellasse inique, iniquum est; inique et impune, iniquarum appellationum [1044] fomes. Iniqua autem omnis appellatio, ad quam justitiæ inopia non coegit.

Appellare, non ut graves, sed si graveris, licet. Appellandum a sententia. Ante sententiam improbe omnino, nisi ob manifestum gravamen, præsumitur appellatio. Qui igitur non gravatus appellat, liquet quia aut gravare intendit, aut tempus redimere. Non est autem suffugium appellatio, sed refugium. Quantos novimus appellasse pulsatos, quo interim liceret, quod nunquam licet? Nonnullis etiam, quoad vixerunt, licuisse appellationis suffragio nefaria scimus, verbi gratia, incestum, adulterium. Quale est hoc, turpitudini patrocinari, quod vel maxime formidari a turpibus oportebat? Quousque murmur universæ terræ aut dissimulas, aut non advertis? Quousque dormitas? quousque non evigilat consideratio tua ad tantam appellationum confusionem atque abusionem? Præter jus et fas, præter morem et ordinem fiunt. Non locus, non modus, non tempus, non causa discernitur, aut persona. Præsumuntur leviter passim, plerumque et nequiter. Volentes malignari, nonne his potissimum terri solebant? Nunc terrori ipsi ex his magis fiunt, atque id bonis. Antidotum versum in venenum. Non mutatio dexteræ Excelsi hæc.

8. Appellantur boni a malis, ut non faciant bona: et supersedent a voce tonitruum tui formidantes. Denique appellantur episcopi, ne illicita audeant matrimonia solvere vel prohibere. Appellantur ne rapinas, ne furta, ne sacrilegia, et

quæ ejusmodi sunt, punire ullatenus vel cohibere præsumant. Appellantur, ne indignas et infames personas a sacris officiis beneficiisque repellere seu amovere queant. Quod tu invenis remedium morbo huic, ne quod repertum ad remedium fuit, reperiatur ad mortem? Zelatus est Dominus domum orationis factam speluncam latronum (Matth. XXI, 13): tu ejus minister dissimulas miserorum refugium datum arma iniquitati? Videas præripi passim partes oppressorum, et prorumpere ad appellandum non tam gravatos, quam gravare volentes. Quid hoc mysterii? Tuum est considerare, non meum commentari istud. Et cur, inquis, male appellati non veniunt, ostensuri [1045] suam innocentiam, malitiam convicturi? Dico quod dicere ad hæc solent: Nolumus vexari frustra. In curia esse, qui proclivius faveant appellantibus, foveant appellationes. Cessuris Romæ, domi cedere satius.

9. Fateor me non omnino decredere his. Quem das mihi in tam crebris appellationibus quæ hodie fiunt, qui pro expensis itineris vel nummum restituerit illi, quem forte appellarit? Mirum vero si ita omnes et appellantes justis, et appellati rei vestro examine inventi sint. *Diligite, inquit, justitiam, qui judicatis terram* (Sap. I, 1). Parum est justitiam tenere, nisi et diligas. Qui tenent, tenent; qui diligunt, zelantur. Amator justitiæ inquit justitiam, et prosequitur eam: porro omnem injustitiam persequitur. Nil tibi et

illis, qui appellationes venationes putant. Pudet elogii, quod apud Ethnicos jam vertitur in parabolam : Duos movimus [*al.* novimus] cervos pingues. Ut mitius loquar, plus facetiæ quam justitiæ hic. Tu si amas justitiam, appellationes non affectas, sed sustines. Verumtamen quid emolumenti affert ecclesiis Dei tua unius hominis justitia, ubi sententia prævalet aliter affectorum ? At istud loci illius erit, cum cœperint versari quæ circa te sunt (*Infra*, IV, 5).

10. Nunc vero non te existimes otiose vacare considerationi huic, qua appellationes ad legitimum, si fieri potest, revoces usum. Et si hinc mea quærat vel potius curetur sententia, dico appellationes ut non contemnendas, sic nec usurpandas omnino. Porro horum quid insolentius censeam, haud facile dixerim : nisi quod usurpatio quamdam videtur inducere contemptus necessitatem, ac per hoc forte acrius insectanda, quæ amplius nocet. Aut non vere nocentior est, mala in se, in partu pejor ? Nonne ipsa est quæ ipsum jus quoque naturæ aut extenuat, aut exterminat ? Nam sæpe rebus etiam pretiosissimis pretii gratiam non modo demit, sed adimit. Quid Sacramentis acceptius ? Usurpata tamen ab indignis, indigneve tractata, minime acceptantur. Magis habent damnationem, quia debitam venerationem non habent. Fateor grande et generale mundo bonum esse appellationes : idque tam necessarium, quam solem ipsum

mortalibus. Revera quidam sol justitiæ est, prodens ac redarguens opera tenebrarum. [1046] Prorsus fovendæ et manu tenendæ sunt : sed quas extorsit necessitas, non calliditas adinvenit. Usurpatoriæ sunt hujusmodi omnes, non subvenientes in necessitate, sed opitulantes iniquitati. Quidni veniant in contemptum? Quanti ut talibus quoque deferrent, etiam de proprio cessere jure, ne longo et casso itinere fatigarentur? Plures tamen sua amittere non ferentes, appellationes minus opportunas, et celsa nomina importunius contempserunt.

11. Dico aliquid, quod ad rem pertinet, exempli causa. Quidam sibi publice desponsaverat uxorem. Adest dies celebris nuptiarum, parata omnia, invitati multi. Et ecce homo concupiscens uxorem proximi sui, in vocem appellationis inopinatæ prorumpit, affirmans sibi traditam prius, suam potius esse debere [*al. add.* Quid plura?]. Stupet sponsus, hærent omnes, sacerdos non audet progredi, frustratur omnis ille apparatus; descendit quisque in domum suam, suam cœnam manducaturus, sponsa a mensa et thalamo sponsi suspenditur, quousque Roma reditum est. Parisius contigit hoc, nobili Galliarum civitate, sede regia. Rursum in civitate eadem quidam sibi desponsata uxore diem constituit nuptiarum. Interim emergit calumnia, dicentibus quibusdam non debere conjungi. Ad judicium Ecclesiæ causa delata est

sed non exspectata sententia, appellatum est sine causa, sine gravamine, solo frustratoriæ dilationis intuitu. At ille, sive perdere quæ pararat, sive dilectæ tandiu frustrari consortio nolens, nihilominus quod proposuerat, contempta sive dissimulata appellatione peregit. Quid illud quod in Autissiodorensi ecclesia nuper a quodam adolescente præsumptum est? Nempe defuncto sancto episcopo, volentibus clericis alium, ut moris est, eligere sibi, intervenit ille appellans, et vetans ne fieret, quousque isset et redisset ab urbe: cui tamen appellationi nec ipse detulit. Nam cum videret se contemni, tanquam qui irrationabiliter appellasset; accitis quos potuit sibi, tertia die post factam ab aliis electionem, fecit suam.

12. Cum itaque ex his et innumeris talibus liqueat, non ex contemptu gigni usurpationem, sed ex usurpatione contemptum: videris tu, quid sibi velit, quod zelus vester assidue pene vindicat illum, istam dissimulat. Vis perfectius [1047] coercere contemptum? Cura in ipso utero pessimæ matris præfocari germen nequam. Quod ita fiet, si usurpatio digna animadversione mulctetur. Tolle usurpationem, et contemptus excusationem non habet. Porro inexcusabilitas ausum explodet. Non sit proinde usurpator, et contemptor nullus erit, aut admodum rarus. Bene facis tu, quod appellationum negato suffragio, imo suffugio, multa remittis negotia ad

cognoscentes, vel qui noscere citius possunt. Ubi enim certior ac facilior notio, ibi decisio tutior expeditiorque esse potest. Quam plenum gratiæ, quam multorum perinde per hoc et laboribus parcis, et sumptibus ! At quibus sic credas, id tibi omnimodis attendendum. Poteram multa de eodem utiliter addere his : sed memor propositi mei, contentus interim occasionem dedisse, ad alia transeo.

CAPUT III. PRÆSULES ECCLESIE NON TAM UT PRÆSINT, AC SEMETIPSOS PASCANT, QUAM UT ALIIS PROSINT, CONSTITUTOS ESSE.

13. Et primum quod occurrit, minime transeundum reor. Præes, et singulariter. Ad quid ? eget, tibi dico, consideratione. Numquid ut de subditis crescas ? Nequaquam, sed ut ipsi de te. Principem te constituerunt, sed sibi, non tibi. Alioquin quo pacto te reputas superiorem his, a quibus beneficium mendicas ? Audi Dominum : *Qui potestatem habent super eos, benefici vocantur* (Luc. XXII, 25). At istud de his qui foris sunt. Quid ad nos ? Tu id mendaciter diceris, si non tam beneficis esse, quam beneficis præesse intendas. Parvi dejectique animi est, de subditis non profectum quærere subditorum, sed quæstum proprium. In summo præsertim omnium nihil turpius. Tum pulchre Magister Gentium parentes filios, non filios debere censuit thesaurizare parentibus (II Cor. XII, 14). Non mediocris

gloriæ vox illa identidem ipsius : *Non requiro datum, sed fructum* (Philip. IV, 17). At jam transeamus et hinc, ne quis moram in his meam, avaritiæ in te notam interpretetur : quæ quam longe a te sit, libro superiori testatus sum (cap. 4), sciens quanta, et in quanta tua necessitate respueris. Ad te proinde scripserim [1048] ista, non propter te. Nempe quod tibi scribitur, soli prodesse non decet. Hic locus avaritiam carpit, a quo vitio immunis satis tua opinio est ; an et opus, tu videris. Vidimus tamen (ut oblata a pauperibus [*al.* pauperioribus] taceam, quæ tangere non acquiescis) Germanicos detumuisse [*al.* detinuisse] saccos, sed pretio, non massa. Argentum reputatum est fenum : summarii non levatis sarcinis, onusti nihilominus repatriant vel inviti. Nova res. Quando hactenus aurum Roma refudit [*al.* refugit] ? Et nunc Romanorum consilio id usurpatum non credimus. Duo venerunt, ambo locupletes, et ambo rei. Siquidem unus Moguntinus, Coloniensis alter : alteri gratia gratis reddita est ; alter, indignus credo cui gratia redderetur, audivit : Cum quali veste intrasti, cum tali egredieris. O vocem magnificam ! vocem prorsus apostolicæ libertatis ! Quid minus ab illa hæc habuit, *Pecunia tua tecum sit in perditionem ?* (Act. VIII, 20.) Nisi quod in illa plus zeli, in ista plus modestiæ sonuit. Quid ille de transmarinis partibus pene a finibus terræ, terra et mari currens pro episcopatu, suis et alienis facultatibus rursus

emendo ? Jam enim emerat prius. Tulit multa, sed retulit, non omnia tamen. Incidit miser in manus alias, accipere quam dare potentiores [*al. promptiores*]. Bene fecisti, tuas in utroque servans innoxias, nec imponere scilicet ambitioso, nec supponere iniquo mammonæ acquiescens. Non sic a paupere episcopo continuisti, dans quod daret, ne immunificus notaretur : accepit clam, quod palam dedit. Sic de tuo sacculo consultum est verecundiæ viri, sic quoque curiæ morem gerens, tuo beneficio invidiam declinavit eorum qui diligunt munera. Non potes abscondere : et factum novimus, et personam. Audire gravat ? Et ego eo libentius prædico, quo tu id molestius audis : si tibi sic expedit, et mihi sic. Tam non oportet Christi gloriam me silere, quam nec te quærere tuam. Et si pergis murmurare adhuc, respondebitur tibi ex Evangelio : *Quanto eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant, dicentes : Bene omnia fecit* (Marc. VII, 36, 37). [1049]

CAPUT IV. GRADUS ORDINUM AC
DIGNITATUM, QUÆ IN ECCLESIA SUNT, NON
TEMERE CONFUNDENDOS AC PERTURBANDOS.
HINC ABUSUM QUÆRENDI PRIVILEGIA AC
EXEMPTIONES PERSTRINGIT.

14. Audi aliud, si tamen aliud. Ad idem enim fortassis pertinere quis dicat. Tua consideratio viderit hoc. Mihi videtur non longe a vero

dissentire, qui id forte inter avaritiæ species locandum putaverit. Ego vero illius aut speciem esse, aut speciem habere non negaverim. Sane inter est tuæ perfectionis, et malas res, et malas pariter species devitare. In altero conscientiæ, in altero famæ consulis. Puta tibi non licere (etsi alias fortasse liceat) quidquid male fuerit coloratum. Denique interroga majores tuos, et dicent tibi : *Ab omni specie mala abstinete vos* (I Thess. V, 22). Sane minister Domini Dominum imitetur, quia ipse ait : *Qui mihi ministrat, me sequatur* (Joan. XII, 26). Et habes de illo : *Dominus regnavit, decorem induit, induit Dominus fortitudinem* (Psal. XCXII, 1). Tu quoque esto fortis in fide, decorus in gloria ; et probasti te imitorem Dei. Fortitudo tua, fiducia fidelis conscientiæ : decor tuus, splendor bonæ opinionis. Ita, quæso, induere fortitudinem ; etenim gaudium Domini fortitudo tua. Porro specie tua et pulchritudine tua nihilominus tanquam propria similitudine delectatur. Induere vestimentis gloriæ tuæ, vestire duplicibus, quibus domesticos suos fortis illa mulier induere consuevit (Prov. XXXI, 21). Non sit in conscientia nutans infirmitas modicæ fidei, non sit in fama nævus malæ speciei ; et vestieris duplicibus, et gaudebit sponsus super sponsam animam tuam, et gaudebit super te Deus tuus. Miraris quorsum hæc, ignarus usque adhuc quid dicere velim. Non te tollo diutius. Murmur loquor et querimoniam ecclesiarum. Truncari se

clamitant ac demembrari. Vel nullæ, vel paucæ admodum sunt, quæ plagam istam aut non doleant, aut non timeant. Quæris quam? Subtrahuntur abbates episcopis, episcopi archiepiscopis, archiepiscopi patriarchis sive primatibus. Bonane species hæc? Mirum si excusari queat vel opus. Sic factitando probatis vos habere plenitudinem potestatis, sed justitiæ forte non ita. Facitis hoc, quia potestis: sed utrum et [1050] debeatis, quæstio est. Honorum ac dignitatum gradus et ordines quibusque suos servare positi estis, non invidere, ut quidam vestrorum ait: *Cui honorem, honorem* (Rom. XIII, 7).

15. Spiritualis homo ille qui omne dijudicat, ut ipse a nemine judicetur (I Cor. II, 15), omne opus suum trina quadam consideratione præveniet. Primum quidem, an liceat; deinde, an deceat; postremo, an et expediat. Nam etsi constet in christiana utique philosophia non decere nisi quod licet, non expedire nisi quod decet et licet: non continuo tamen omne quod licet, decere aut expedire consequens erit. Age, aptemus, si possumus, tria ipsa operi huic. At quomodo non indecens tibi voluntate pro lege uti; et quia non est ad quem appelleris, potestatem exercere, negligere rationem? Tune major Domino tuo, qui ait: *Non veni facere voluntatem meam!* (Joan. VI. 38.) Quanquam non minus dejecti, quam elati animi est, veluti rationis

expertem, non pro ratione, sed pro libitu agere ; nec iudicio agi, sed appetitu. Quid tam bestiale ? Et si indignum cuivis utenti ratione vivere ut pecus, quis in te rectore omnium tantam contumeliam naturæ, honoris injuriam ferat ? Sic degenerando, quod absit ! generale opprobrium fecisti proprium tibi : *Homo cum in honore esset, non intellexit ; comparatus est jumentis insipientibus, similis factus est illis* (Psal. XLVIII, 13). Quid item tam indignum tibi, quam ut totum tenens, non sis contentus toto, nisi minutias quasdam, atque exiguas portiones ipsius tibi creditæ universitatis, tanquam non sint tuæ, satagas nescio quomodo adhuc facere tuas ? Ubi etiam meminisse te volo parabolæ Nathan de homine, qui multas oves habens, unam quæ erat pauperis concupivit (II Reg. XII). Huc quoque veniat factum, imo facinus regis Achab, qui rerum summam tenebat, et unam vineam affectavit. Avertat Deus a te quod ille audivit : *Occidisti, et possedisti* (III Reg. XXI).

16. Nolo autem prætendas mihi fructum emancipationis ipsius. Nullus est enim, nisi quod inde episcopi insolentiores, monachi etiam dissolutiores fiunt. Quid quod et pauperiores ? Inspice diligentius talium ubique libertorum et facultates, et vitas, si non pudenda admodum et tenuitas in his, et in illis sæcularitas invenitur. Matris noxiæ libertatis gemina [1051] soboles hæc. Quidni peccet licentius vagum et male

liberum vulgus, cum non sit qui arguat? Quidni licentius quoque spoliatur ac deprædetur inermis religio, cum non sit qui defendat? Quo enim refugium illis? Numquid ad episcopos dolentes injuriam? Ridentibus profecto aspiciunt oculis, sive quæ faciunt mala, sive quæ patiuntur. Quæ demum utilitas in sanguine isto? Vereor ne illa, quam in propheta comminatus est Deus: *Ille, iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram* (Ezech. III, 18). Si enim et extollitur qui subtrahitur, et qui subtrahitur uritur [*al.*, murmurat]; qui subtrahit, quomodo innocens? Parum est: involvimus ignem: audi apertius. Si is qui murmurat, secundum animam mortuus est; qui instigat, quomodo vivit? Quomodo vero non reus mortis amborum, et suæ pariter, qui gladium dedit, unde ambo morerentur? Hoc est quod dixeram: *Occidisti, et possedisti*. Adde quod qui audiunt, scandalizantur, indignantur, detrahunt, et blasphemant; hoc est, vulnerantur ad mortem. Non est bona arbor faciens fructus tales, insolentias, dissolutiones, dilapidationes, simultates, scandala, odia: quodque magis dolendum, inter ecclesias inimicitias graves, perpetesque discordias. Vides quam verus sit sermo ille: *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt* (I Cor. X, 22). Quid si forte nec licet? Ignosce mihi: non facile adducor licitum consentire quod tot illicita parturit.

17. Tunc denique tibi licitum censeas, suis ecclesias mutilare membris, confundere ordinem, perturbare terminos, quos posuerunt patres tui ? Si justitiæ est jus cuique servare suum ; auferre cuiquam sua, justo quomodo poterit convenire ? Erras, si ut summam, ita et solam institutam a Deo vestram apostolicam potestatem existimas. Si hoc sentis, dissentis ab eo qui ait : *Non est potestas nisi a Deo*. Proinde quod sequitur, *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit* ; etsi principaliter pro te facit, non tamen singulariter. Denique idem ait : *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit* (Rom. XIII, 1, 2). Non ait, Sublimiori, tanquam in uno, sed *sublimioribus*, tanquam in multis. Non ergo tua sola potestas a Domino ; sunt et mediocres, sunt et inferiores. Et quomodo quos Deus [1052] conjunxit, non sunt separandi (Matth. XIX, 6) : sic nec quos subjunxit, comparandi. Monstrum facis, si manui submovens, digitum facis pendere de capite, superiorem manui, brachio collateralem. Tale est si in Christi corpore membra aliter locas quam disposuit ipse. Nisi tu putas alium esse, qui posuit in Ecclesia *quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, alios doctores et pastores, ad consummationem sanctorum, in opus ministerii, in ædificationem corporis Christi*. Atque hoc corpus, quod tibi ipse Paulus suo vere apostolico figurans eloquio, et capiti convenientissime aptans, *totum ex eo compactum* perhibet, *et connexum per omnem*

junctionem subministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri, augmentum corporis faciens in adificationem sui, in charitate (Ephes. IV, 11, 12, 16). Nec vilem reputes formam hanc, quia in terris est : exemplar habet e cœlo. Neque enim Filius potest facere quidquam, nisi quæ viderit Patrem facientem (Joan. V, 19), præsertim cum ei sub Moysi nomine dictum sit : *Vide omnia facias secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est* (Exod. XXV, 40).

18. Viderat hoc qui dicebat : *Vidi civitatem sanctam, Jerusalem novam, descendantem de cœlo, a Deo paratam* (Apoc. XXI, 2). Ego enim propter similitudinem dictum reor, quod sicut illic Seraphim et Cherubim, ac cæteri quique usque ad Angelos et Archangelos, ordinantur sub uno capite Deo ; ita hic quoque sub uno summo Pontifice primates vel patriarchæ, archiepiscopi, episcopi, presbyteri, vel abbates, et reliqui in hunc modum. Non est parvi pendendum quod et Deum habet auctorem, et de cœlo ducit originem. Quod si dicat episcopus, Nolo esse sub archiepiscopo ; aut abbas, Nolo obedire episcopo : hoc de cœlo non est. Nisi tu forte Angelorum quempiam dicentem audisti, Nolo sub Archangelis esse : aut ex alio quolibet inferiorum ordinum aliquem non ferentem subesse cuiquam, nisi Deo. Quid, inquis ? prohibes dispensare ? Non, sed dissipare. Non sum tam rudis, ut ignorem positos vos

dispensatores, sed in ædificationem, non in destructionem (II Cor. XIII, 10). Denique quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur (I Cor. IV, 2). Ubi necessitas urget, excusabilis dispensatio est: ubi utilitas [1053] provocat, dispensatio laudabilis est. Utilitas, dico, communis, non propria. Nam cum nil horum est, non plane fidelis dispensatio, sed crudelis dissipatio est. Nonnulla tamen monasteria, sita in diversis episcopatibus, quod specialius pertinuerint ab ipsa sui fundatione ad Sedem apostolicam pro voluntate fundatorum, quis nesciat? Sed aliud est quod largitur devotio, aliud quod molitur ambitio impatiens subjectionis. Et hæc dicta de his.

CAPUT V. SUMMO PONTIFICI INCUMBERE
CURAM DE APOSTOLICIS DECRETIS, ET MAJORUM
INSTITUTIS PER TOTUM ORBEM SERVANDIS.

19. Superest ut generaliter super universum Ecclesiæ statum intendat consideratio tua: si plebes clericis, si clerici sacerdotibus, si sacerdotes Deo in ea, qua oportet, humilitate subjecti sint; si in monasteriis et religiosis locis servetur ordo, vigilet disciplina; si super prava opera et dogmata censura ecclesiastica vigeat; si floreat vineæ honestate et sanctimonia sacerdotum? si flores fructus parturiant, obedientiam [*al.*, obedientia] fidelium populorum; si demum vestra ipsorum apostolica mandata et instituta ea, qua dignum

est, sollicitudine observentur, ne quid in agro Domini tui aut neglectu incultum, aut fraude subreptum inveniatur. Posse inveniri ne dubites. Mihi in promptu est (ut multa et innumera prætermittam, quæ passim neglecta jacent) nonnulla etiam ex his quæ plantavit dextera tua, convulsa monstrare. Nonne os tuum in Remensi concilio subjecta capitula promulgavit? Quis ea tenet? quis tenuit. Falleris si teneri putas. Si non putas, ipse peccasti, aut statuens quæ non tenerentur, aut quod non tenentur dissimulans. « Præcipimus, » aisti, ut tam episcopi quam clerici, neque in superfluitate, seu inhonesta varietate colorum, aut fissura vestium, neque in tonsura, intuentium (quorum forma et exemplum esse debent) offendant aspectum; sed potius ita in suis actibus errata condemnent, et amorem innocentiae conversatione demonstrent, sicut dignitas exigit ordinis clericorum. Quod si moniti ab episcopis suis intra quadraginta dies non obtemperaverint, ecclesiasticis [1054] beneficiis eorundem pontificum auctoritate priventur. Episcopi vero, si præfixam [*al.* præfatam] pœnam irrogare neglexerint, quia inferiorum culpæ ad nullos magis referendæ sunt quam ad desides negligentesque rectores; tandiu ab officio pontificali abstineant, donec pœnam a nobis constitutam clericis sibi subjectis imponant (Can. 2). Illud etiam duximus annectendum, ut nullus in archidiaconum vel decanum, nisi diaconus et

presbyter ordinetur. Archidiaconi vero, decani et præpositi, qui infra Ordines prænominatos sunt, si inobedientes ordinari contempserint, honore suscepto priventur. Prohibemus autem ne adolescentibus, vel infra sacros Ordines constitutis, sed qui prudentia et vitæ merito clarescunt, prædicti concedantur honores (Can. 9). »

20. Verba tua hæc : tu sanxisti. Quid effectui mancipatum ? Adhuc adolescentes, adhuc qui infra sacros Ordines sunt, in Ecclesia promoventur. Quod ad primum capitulum pertinet ; luxus vestium interdictus, sed non restrictus ; pœna dictata, sed minime secuta est. Jam quartus annus est, ex quo datum mandatum audivimus, et neminem adhuc clericorum privatum beneficio, neminem episcoporum suspensum ab officio luximus. At luctu amarissimo dignum quod secutum est. Quod hoc ? Impunitas incuriæ soboles, insolentiæ mater, radix impudentiæ, transgressionum nutrix. Et beatus, si omni satagas cura malorum omnium primam parentem cavere incuriam. Sed ad hoc tu operam dabis. Et tunc leva oculos tuos, et vide si non æque, ut prius, pellicula discolor sacrum Ordinem decolorat ; si non æque, ut prius, fissura enormis pene inguina nudat. Solent dicere : Num de vestibus cura est Deo et non magis de moribus ? At forma hæc vestium, deformitatis mentium et morum indicium est. Quid sibi vult

quod clerici aliud esse, aliud videri volunt? Id quidem minus castum, minusque sincerum. Nempe habitu milites, quæstu clericos, actu neutrum exhibent. Nam neque pugnant ut milites, neque ut clerici evangelizant. Cujus ordinis sunt? Cum utriusque esse cupiunt, utrumque deserunt, utrumque confundunt. *Unusquisque*, inquit, *in suo ordine resurget* (I Cor. XV, 23). Isti in quo? An qui sine ordine peccaverunt, sine ordine peribunt? Aut [1055] si summe sapiens Deus veraciter creditur, a summo usque deorsum nihil inordinatum relinquere; vereor istos non alibi ordinandos, quam ubi nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. O miserandam sponsam, talibus creditam paranympthis! qui assignata cultui ejus, proprio retinere quæstui non verentur. Non amici profecto sponsi, sed æmuli sunt. Et de his satis quæ sub te sunt, etsi non ad materiæ copiam, quæ est multa nimis; certe ad id quod proposui ego. Visenda jam quæ circa te sunt, sed ad ea ostium nobis quartus liber aperiet.

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM. TRACTAT DE IIS QUÆ CIRCA IPSUM SUNT.

1. Si mihi plenius innotuisset, amantissime Eugeni, priora qualiter acceptaris, secundum hoc vel fidentius in reliquum processissem, vel cautius, aut certe substitissem omnino. Nunc vero quia ob locorum distantiam id minime datur, non mireris si prodit exilior sermo anceps, verecunde, fateor, ad medium veniens. Primis itaque considerationis partibus libris prioribus pertractatis, in manibus est de his addere, quæ circa te sunt. Et ipsa quidem sub te, sed quod propiora, eo importuniora tibi. Nempe coram posita incuriam non admittunt, non dissimulationem, non oblivionem. Vehementius urgent, turbulentius irruunt: verendum ne obruant. Circa ejusmodi quam sobria et intenta consideratione opus sit, proprio te experimento edoctum satis non ambigo. Alioquin si non cauta opportunaque interveniat consideratio, occupatio continuabitur, et vexationis non erit modus, et sollicitudinis non erit finis. Non tempus vacuum, non liberum cor: plus laboris, et minus utilitatis. Dico autem, instantia illa tua quotidiana, ab urbe, a curia, a domestica ecclesia tua. Hæc, inquam, circa te sunt, clerus et populus tuus, cui specialiter episcoparis, ac per hoc specialis curæ teneris debitor. Hi quoque qui tibi quotidie assistunt

seniores populi, orbis iudices ; et qui [1056] item de domo et mensa tua sunt, capellani, cubicularii, ministri quique diversis deputati officiis in obsequium tui. Hi te familiarius visitant, frequentius pulsant, molestiusque sollicitant. Hi sunt qui non verentur suscitare dilectam, et antequam ipsa velit.

CAPUT II. DE CLERI ET POPULI ROMANI
MORIBUS AGIT, ET DE VETERUM PASTORUM
CURA AC VIGILANTIA.

2. Et primo quidem clerum illum ordinatissimum esse decet, ex quo præcipue in omnem Ecclesiam cleri forma processit. Deinde omne quod perperam agitur te præsentem, id tibi turpius. Interest gloriæ Sanctitatis tuæ, ut quos præ oculis habes, ita ordinati, ita sint informati, quatenus totius honestatis et ordinis ipsi speculum, ipsi sint forma. Inveniantur præ cæteris oportet expediti ad officia, idonei ad Sacramenta, ad plebes erudiendas solliciti ; circumspecti ad sese custodiendos in omni castitate. Quid de populo loquar ? Populus Romanus est. Nec brevius potui, nec expressius tamen aperire de tuis parochianis quod sentio. Quid tam notum sæculis, quam protervia et fastus [*al.* cervicositas] Romanorum ? Gens insueta paci, tumultui assueta ; gens immitis et intractabilis usque adhuc, subditi nescia, nisi cum non valet resistere. En plaga : tibi incumbit cura hæc, dissimulare non

[1057] licet. Rides me forsitan, fore incurabilem persuasus. Noli diffidere ; curam exegeris, non curationem. Denique audisti : *Curam illius habe* (Luc. X, 35) ; et non, Cura, vel, Sana illud. Verum dixit quidam :

Non est in medico semper relevetur ut æger.

(OVID. 1 de Ponto, eleg. 10.)

At melius propono de tuis tibi. Paulus loquitur : *Plus omnibus laboravi* (I Cor. XV, 10). Non ait, Plus omnibus profui, aut, Plus omnibus fructificavi, verbum insolens religiosissime vitans. Alias autem noverat homo quem docuit Deus, quia unusquisque secundum suum laborem accipiet (I Cor. III, 8), non secundum proventum. Et ob hoc in laboribus potius quam in profectibus gloriandum putavit, sicut alibi quoque habes ipsum dicentem : *In laboribus plurimis* (II Cor. XI, 23). Ita, quæso, fac tu quod tuum est : nam Deus quod suum est satis absque tua sollicitudine et anxietate curabit. Planta, riga, fer curam ; et tuas explicuisti [*al.*, explevisti] partes. Sane incrementum, ubi voluerit, dabit Deus, non tu. Ubi forte noluerit, tibi deperit nihil, dicente Scriptura : *Reddet Deus mercedem laborum sanctorum suorum* (Sap. X, 17). Securus labor, quem nullus valet evacuare defectus. Et hoc dixerim absque præjudicio divinæ potentiae et bonitatis. Scio induratum cor populi hujus : sed potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Quis scit si revertatur et ignoscat, convertat et sanet eos ?

Sed non est propositi mei dictare Deo quid facere debeat : tibi utinam possim, quæ oportet et prout oportet, suadere.

3. At locus dubius, et scrupulosa incidit disputatio. Nam ubi adoriar dicere quod sentio ? Video satis quid imminet. Clamabitur insuetum ; nam justum negari non poterit. Ego vero ne insuetum quidem assenserim. Nempe assuetum fuisse scio, ac per hoc in dissuetum potuisse venire : sed non redire in insuetum. An vero assuetum quis neget, quod constat non modo aliquando factum, sed aliquandiu factitatum ? Quid illud sit dicam, et non proderit. Cur ? Quia non placebit satrapis, plus majestati quam veritati faventibus. Fuerunt ante te qui se totos ovibus pascendis exponerent, pastoris opere et [1058] nomine gloriantes, nihil sibi reputantes indignum, nisi quod saluti ovium obviare putarent, non quærentes quæ sua sunt, sed impendentes. Impendere curam, impendere substantiam, impendere et se ipsos. Unde unus illorum : *Et ego, ait, superimpendar pro animabus vestris* (II Cor. XII, 15). Et tanquam dicerent, Non venimus ministrari, sed ministrare ; ponebant, quoties oportuisset, sine sumptu Evangelium. Unus erat de subditis quæstus, una pompa, unaque voluptas, si quo modo eos possent parare Domino plebem perfectam. Id omnimodis satagebant, etiam in multa contritione cordis et corporis, in labore et ærumna, in fame et siti, in frigore et nuditate.

4. Ubi nunc, quæso, consuetudo hæc ? Subiit dissimilis valde ; longe in aliud mutata sunt studia, et utinam non in pejus. Cura tamen et anxietas, et æmulatio, et sollicitudo, fateor, perseverant. Translata hæc, non imminuta. Testimonium vobis perhibeo, quod nec substantiæ parcitis, non magis quam ante. Diversa autem locatio dissimilitudinem facit. Magna abusio ! pauci ad os legislatoris, ad manus omnes respiciunt. Non immerito tamen. Omne papale negotium illæ [*al. illi*] agunt. Quem dabis mihi de tota maxima urbe, qui te in Papam receperit, pretio seu spe pretii non interveniente ? et tunc potissimum volunt dominari, cum professi fuerint servitutum. Fideles se spondent, ut opportunius fidentibus noceant. Ex hoc non erit consilium tibi a quo se arcendos putent, non secretum quo se non ingerant. Si stante pro foribus quoquam illorum, moram vel modicam fecerit ostiarius ; ego tunc pro illo esse nolo [*al. noluerim*]. Et nunc experire paucis, noverimne et ego vel aliquatenus mores gentis. Ante omnia sapientes sunt ut faciant mala, bonum autem facere nesciunt. Hi invisi terræ et cœlo : utrique injecere manus, impii in Deum, temerarii in sancta, seditiosi in invicem, æmuli in vicinos, inhumani in extraneos : quos neminem amantes amat nemo ; et cum timeri affectant ab omnibus, omnes timeant necesse est. Hi sunt qui subesse non sustinent, præesse non norunt ; superioribus infideles, inferioribus importabiles.

Hi invecundi ad petendum, ad negandum frontosi. Hi importuni ut accipiant, inquieti donec [1059] accipiant, ingrati ubi acceperint. Docuerunt linguam suam grandia loqui, cum operentur exigua. Largissimi promissores, et parcissimi exhibitores : blandissimi adules, et mordacissimi detractores : simplicissimi dissimulatores, et malignissimi proditores. Excurrimus usque huc, plenius te atque expressius admonendum putantes horum quæ circa te sunt in hac parte.

5. Jam ad ordinem recurramus. Quale est, quod de spoliis ecclesiarum emuntur [*al.* emunt], qui dicunt tibi, Euge, euge ? Pauperum vita in plateis divitum seminatur. Argentum micat in luto : accurritur undique, tollit illud non pauperior, sed fortior, aut qui forte citius præcurrit. A te tamen mos iste, vel potius mors ista non cœpit ; in te utinam desinat. Sed reliqua prosequamur. Inter hæc tu pastor procedis deauratus, tam multa circumdatus varietate. Oves quid capiunt ? Si auderem dicere ; dæmonum magis, quam ovium pascua hæc. Scilicet sic factitabat Petrus, sic Paulus ludebat ? Vides omnem ecclesiasticum zelum fervere sola pro dignitate tuenda. Honori totum datur, sanctitati nihil, aut parum. Si causa requirente paulo submissius agere, ac socialius te habere tentaveris ; Absit ? inquiunt, non decet, tempori non congruit, majestati non convenit ; quam geras

personam attendito. De placito Dei ultima mentio est ; pro jactura salutis nulla cunctatio : nisi quod sublime est, hoc salutare ducamus ; et quod gloriam redolet, id justum. Ita omne humile probro ducitur inter palatinos, ut facilius qui esse, quam qui apparere humilis velit, invenias. Timor Domini simplicitas reputatur, ne dicam fatuitas. Virum circumspectum et amicum propriæ conscientiæ calumniantur hypocritam. Porro amatorem quietis, et sibi interdum vacantem, inutilem dicunt.

CAPUT III. DE VESTIUM POMPA RESECANDA, ET ZELO PONTIFICI NECESSARIO.

6. Quid ergo tu ? evigilasne adhuc ad istos, qui circumdederunt te laqueis mortis ? Quæso, sustine paulisper, et supporta me. Imo da veniam, non tam temere, quam timide hæc loquenti. Æmulor te æmulatione bona, et utinam quam vehementi, tam utili. Scio ubi habitas ; [1060] increduli et subversores sunt tecum. Lupi, non oves sunt : talium tamen tu pastor. Utilis consideratio, qua forte inveneris, quomodo, si fieri possit, convertas eos, ne ipsi subvertant te. Quid diffidimus posse reverti in oves, e quibus verti in lupos potuerunt ? Hic, hic, non parco tibi, ut parcat Deus. Pastorem te populo huic certe aut nega, aut exhibe. Non negabis : ne cujus sedem tenes, te neget hæredem. Petrus hic est, qui nescitur processisse aliquando vel gemmis

ornatus, vel sericis ; non tectus auro, non vectus equo albo, nec stipatus milite, nec circumstrepentibus septus ministris. Absque his tamen credit satis posse impleri salutare mandatum : *Si amas me, pasce oves meas* (Joan. XXI, 15). In his successisti, non Petro, sed Constantino. Consulo toleranda pro tempore, non affectanda pro debito. Ad ea te potius incito, quorum te scio debitorem. Etsi purpuratus, etsi deauratus incedens, non est tamen quod horreas operam curamve pastorem, Pastoris hæres : non est quod erubescas Evangelium. Quanquam si volens evangelizes, inter Apostolos quidem etiam gloria est tibi. Evangelizare pascere est. Fac opus evangelistæ, et pastoris opus implesti.

7. Dracones, inquis, me mones pascere, et scorpiones, non oves. Propter hoc, inquam, magis aggredere eos, sed verbo, non ferro. Quid tu denuo usurpare gladium tentes, quem semel jussus es reponere in vaginam ? Quem tamen qui tuum negat, non satis mihi videtur attendere verbum Domini dicentis sic : *Converte gladium tuum in vaginam* (Joan. XVIII, 11). Tuus ergo et ipse, tuo forsitan nutu, etsi non tua manu evaginandus. Alioquin si nullo modo ad te pertineret et is, dicentibus Apostolis, *Ecce gladii duo hic* ; non respondisset Dominus, *Satis est* (Luc. XXII, 38) ; sed, Nimis est. Uterque ergo Ecclesiæ et spiritualis scilicet gladius, et materialis ; sed is quidem pro Ecclesia, ille vero et ab Ecclesia

exserendus : ille sacerdotis, is militis manu, sed sane ad nutum sacerdotis, et jussum imperatoris. Et de hoc alias. Nunc vero arripe, qui tibi ad feriendum creditus est ; et vulnera ad salutem, si non omnes, si non vel multos, certe quos possis.

8. Non sum, inquis, melior quam patres mei. Quem illorum domus exasperans, non dico, audit, sed non irrisit ? Ideo tu insiste magis, si forte audiant, et quiescant : insiste et resistantibus. Dicendo hæc, forte nimius dicar. [1061] Num nostra illa vox : *Insta opportune, importune ?* (II Tim. IV, 2.) Hunc, si audes, nimium appellato. Prophetæ præcipitur : *Clama, ne cesses.* Ad quos, nisi ad sceleratos et peccatores ? *Annuntia*, inquit, *populo meo scelera eorum, et domui Jacob peccata eorum* (Isai. LVIII, 1). Prudenter adverte et sceleratos perhiberi, et populum Domini. Puta de his idem. Etsi scelerati, etsi iniqui, vide ne audias : *Quod uni ex minimis meis non fecisti, nec mihi fecisti* (Matth. XXV, 45). Fateor populum istum exstitisse usque adhuc dura fronte, et indomito corde ; sed utrumne etiam indomabili, nescio unde liquido scire possis. Potest fore, quod necdum fuit. Si diffidis tu ; sed apud Deum non erit impossibile omne verbum (Luc. I, 37). Si dura fronte sunt, durato et tu e contra tuam. Nil tam durum, quod duriori non cedat. Dominus ad prophetam : *Dedi frontem tuam duriorum frontibus eorum* (Ezech. III, 8). Unum est quod te absolvit, si egisti cum populo illo, ut possis dicere : Popule meus, quid tibi

debui facere, et non feci? Si sic fecisti, nec profecisti; est demum quod facias, et quod dicas: exi de Hur Chaldæorum, et dicito, Quia oportet me et aliis civitatibus evangelizare (Luc. IV, 43). Puto nec pœnitebit exsili, orbe pro urbe commutato.

CAPUT IV. QUALES COLLATERALES ET
COADJUTORES A PONTIFICE ADHIBENDI: UBI DE
VIRTUTIBUS PRÆLATORUM.

9. Veniamus ad collaterales et coadjutores tuos. Hi seduli tibi, hi intimi sunt. Quamobrem si boni sunt, tibi potissimum sunt: si mali, æque plus tibi. Ne te dixeris sanum, dolentem latera: hoc est, ne te dixeris bonum, malis innitentem. Aut si bonus sis, bonitas tui solius quem fructum afferre potest? sicut in superiore libro dixisse me memini (Lib. 3, n. 9). Quid, inquam, emolumenti affert Ecclesiis Dei tua unius hominis justitia, ubi sententia prævalet aliter affectorum? Sed nec tuta tibi tua obsessa malis, non magis quam sanitas vicino serpente. Non est quo te subducas malo intestino. Et e regione, bonum domesticum eo amplius, quo sæpius juvat. Sed sive levent, sive gravent, cui rectius imputandum quam tibi, qui tales aut elegisti, aut admisisti? Non de omnibus dico: nam sunt [1062] quos non elegisti, sed ipsi te. At potestatem non habent, nisi quam tu eis aut tribueris, aut permiseris. Ad idem ergo revertimur. Tibi imputa quidquid patieris ab eo

qui sine te potest facere nihil. His exceptis, de cætero non inconsiderate, ut vides, eligendi quique seu colligendi sunt in opus ministerii hujus. Tuum est undecumque evocare et adsciscere tibi, exemplo Moysi, senes (Num. XI, 16), non juvenes ; sed senes non tam ætate quam moribus, quos tu nosti, quia senes populi sunt. An non eligendi de toto orbe, orbem judicaturi ? Sane huic negotio non se ingerat rogans. Consilio, non prece agendum est. Sunt quæ necessario a nobis rogantium aut extorquet importunitas, aut necessitas meretur. At istud in his quæ nostra sunt. Ubi autem non licet quod volo facere, quis locus roganti ? Nisi forte qui me rogat, hoc rogat, ut quod vult, velle liceat mihi, et non magis ut velim. Alius pro alio, alius forte et pro se rogat. Pro quo rogaris, sit suspectus ; qui ipse rogat pro se, jam judicatus est. Nec interest, per se, an per alium quis roget. Clericum curiam frequentantem, qui non sit de curia, ad idem noris pertinere ambientium genus. Adulantem, et ad placitum cujusque loquentem, unum de rogantibus puta, etiamsi nihil rogaverit. Scorpioni non est in facie quod formides : sed pungit a cauda.

10. Si ad talium blanditias cor tuum, ut assolet, molliri senseris, memineris scriptum : *Omnis homo primum bonum vinum ponit ; cum autem inebriati fuerint, tunc id quod deterius est* (Joan. II, 10). Pari pondere æstimaveris ejus humilitatem qui timet, et ejus qui sperat. Viri callidi et dolosi

proprium esse solet tunc prætere humilitatem, cum aliquid obtinere voluerit : de qualibus dicit Scriptura : *Est qui se humiliat nequiter, et interiora ejus plena sunt dolo* (Eccli. XIX, 23). De vobis ipsis sume sententiæ hujus evidens ac familiare exemplum. Quantos quos supplices admisisti, postmodum sustinuisti graves, insolentes, contumaces, rebelles ? Quod quidem interius malum tegunt principia, posteriora produnt. Verbosulum adolescentem, et studentem eloquentiæ cum sapientiæ sit inanis, non aliud quam justitiæ hostem reputes. Pro hujusmodi falsis fratribus dicit tibi Magister : *Manus cito nemini imposueris* (I Tim. V, 22). [1063]

11. Excluso itaque universo hoc pestilenti genere hominum, curæ tibi maxime sit introducere tales, quos postmodum introduxisse non pœniteat. Turpe est tibi sæpius retractare quod feceris, et iudicium tuum frequenter periclitari non decet. Diligenter proinde omne quod faciendum erit, tracta apud te, et cum his qui te diligunt. Tracta ante factum, quia post factum sera retractatio est. Sapientis consilium est : *Omnia fac cum consilio, et post factum non pœnitebis* (Eccli. XXXII, 24). Et hoc tibi persuade, qui admittendi sunt, difficile in curia posse probari : et ideo, si fieri potest, viros probatos oportere deligi, non probandos. Nos in monasteriis omnes recipimus spe meliorandi : at curia bonos facilius recipere, quam facere consuevit. Quod si plures

in ea defecisse bonos, quam malos profecisse probavimus ; quærendi sane quibus nec defectus timeatur, nec profectus optetur, utpote jam perfectis.

12. Itaque non volentes, neque currentes assumito, sed cunctantes, sed renuentes : etiam coege illos, et compelle intrare. In talibus, ut opinor, requiescet spiritus tuus, qui non sint attritæ frontis, sed verecundi, sed timorati : qui præter Deum tantum timeant nihil, nihil sperent nisi a Deo. Qui adventantium non manus attendant, sed necessitates. Qui stent viriliter pro afflictis, et judicent in æquitate pro mansuetis terræ. Qui sint compositi ad mores, probati ad sanctimoniam, parati ad obedientiam, mansueti ad patientiam, subjecti ad disciplinam, rigidi ad censuram, catholici ad fidem, fideles ad dispensationem, concordés ad pacem, conformes ad unitatem. Qui sint in judicio recti, in consilio providi, in jubendo discreti, in disponendo industrii, in agendo strenui, in loquendo modesti, in adversitate securi, in prosperitate devoti, in zelo sobrii, in misericordia non remissi, in otio non otiosi, in hospitio non dissoluti, in convivio non effusi, in cura rei familiaris non anxii, alienæ non cupidi, suæ non prodigi, ubique et in omnibus circumspecti. Qui legatione pro Christo fungi, quoties opus erit, nec jussi renuant, nec non jussi affectent. Qui quod verecunde excusant, obstinatius non recusent. Qui missi, post aurum

non eant, sed Christum sequantur : qui quæstum legationem non æstiment, nec requirant datum, sed fructum. Qui regibus [1064] Joannem exhibeant, Ægyptiis Moysen, fornicantibus Phinees, Eliam idololatriis, Elisæum avaris, Petrum mentientibus, Paulum blasphemantibus, negotiantibus Christum. Qui vulgus non spernant, sed doceant : divites non palpent, sed terreant : pauperes non gravent, sed foveant : minas principum non paveant, sed contemnant. Qui non cum turba intrent, nec cum ira exeant : qui ecclesias non spolient, sed emendent. Qui marsupia non exhauriant, sed corda reficiant et crimina corrigant ; famæ provideant suæ, nec invideant alienæ. Qui orandi studium gerant, et usum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quam suæ industriæ vel labori. Quorum ingressus pacificus, molestus exitus sit : quorum sermo ædificatio, quorum vita justitia, quorum præsentia grata, quorum memoria in benedictione. Qui se amabiles præbeant, non verbo, sed opere : reverendos exhibeant, sed actu, non fastu. Qui humiles cum humilibus, et cum innocentibus innocentes ; duros dure redarguant, malignantes coerceant, reddant retributionem superbis. Qui non de dote viduæ, et patrimonio Crucifixi se vel suos ditare festinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes iudicium injuriam patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis. Qui de tuo denique

spiritu, illorum instar septuaginta Moysi, accepisse cernantur (Num. XI, 16, 17), per quem sive absentes, sive præsentēs contendant placere tibi, placere Deo. Qui ad te redeant fatigati quidem, sed non suffarcinati : simul et gloriantes, non quod curiosa seu pretiosa quæque terrarum attulerint, sed quod reliquerint pacem regnis, legem barbaris, quietem monasteriis, ecclesiis ordinem, clericis disciplinam, Deo populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.

CAPUT V. EXEMPLIS COMMENDATUR
ABSTINENTIA MUNERUM ; ET ARROGANTIA
MINISTRORUM PAPÆ PERSTRINGITUR.

13. Dignum reor ad medium venire factum dulcis memoriæ Martini nostri. Nosti hoc ; sed an memineris, ignoro. Is cardinalis presbyter, functus aliquando legatione in Dacia, tam pauper remeavit, ut pene expensis et equis deficientibus, vix perveniret Florentiam. Ibi [1065] episcopus loci donavit ei equum, quo Pisas usque, ubi eramus tunc, pervectus est. Postridie, credo, secutus episcopus (erat enim illi causa cum adversario, et agendi aderat dies) cœpit requirere suffragia amicorum. Cumque per singulos sollicitarentur, ventum est ad Martinum. Fiducia erat major in illo, qui non posset immemor esse recentis beneficii. Tum Martinus : « Decepisti me, » inquit : « nesciebam tibi imminere negotium. Tolle equum tuum, ecce in stabulo est.

« Et hora eadem resignavit illi. Quid dicis, mi Eugeni? Nonne alterius sæculi res est, redisse legatum de terra auri sine auro? transiisse per terram argenti, et argentum nescisse? donum insuper, quod poterat esse suspectum, illico rejecisse? »

14. Sed o mihi locum suavem, ubi incidit occasio memorandi et nominandi suavissimi odoris virum, episcopum loquor Carnotensem Gaufridum, qui legationem in partibus Aquitanix propriis sumptibus strenue administravit, idque annos plures. Rem loquor quam vidi ipse. Eram cum eo in terra illa, cum a quodam presbytero præsentatus illi est piscis, quem vulgo vocant sturgionem. Percunctatus legatus quanti venierit, « Non accipio, » inquit, « nisi receperis pretium. » Et resignavit solidos quinque invito et verecundo. Item cum essemus in quodam oppido, domina illius oppidi obtulit ei pro devotione cum manutergio duas vel tres paropsides pulchras, ligneas tamen: quas aliquandiu intuens homo scrupulosæ conscientix, laudavit eas, sed non acquievit accipere. Quando [*al.* quomodo] argenteas recepisset, qui ligneas refutavit? Non fuerunt qui possent legato dicere: *Ditavimus Abraham* (Gen. XIV, 23). Ipse vero cum Samuele libere concionabatur ad omnes: *Loquimini de me coram Domino et coram Christo ejus, utrum bovem cujuspiam tulerim aut asinum; si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu cujusquam munus*

accepi ; et contemnam illud hodie, vobisque restituum (I Reg. XII, 3). O si talium daretur virorum copia, quales perstrinximus nunc ! Quid te felicius, quid illo jucundius sæculo ? Nonne secunda ab æternitate illorum tibi temporum beatitudo videretur, cum te quaquaversum procedens, stipatum videres tam inclyto agmine beatorum ?

15. Si te novi, hæres, et altum trahens [1066] suspirium [*al.* spiritum], tecum loqueris : Putas fore posse quod dicitur ? Putas hic sumus, quousque hæc fiant ? Quis det vivere, ut videre contingat ? O si viderem in vita mea Ecclesiam Dei talibus innixam columnis ! O si Domini mei sponsam cernerem tantæ commissam fidei, tantæ creditam puritati ! Quid me beatius, quidve securius, cum ejusmodi circa me vitæ meæ et custodes spectarem simul et testes ? Quibus omnia mea secreta secure committerem, communicarem consilia ; quibus me totum refunderem, tanquam alteri mihi. Qui, si vellem aliquatenus deviare, non sinerent, frenarent præcipitem, dormitantem excitarent. Quorum me reverentia et libertas extollentem reprimeret, excedentem corrigeret : quorum me constantia et fortitudo nutantem firmaret, erigeret diffidentem : quorum me fides et sanctitas ad quæque sancta, ad quæque honesta, ad quæque pudica, ad quæque amabilia et bonæ famæ provocaret. Et nunc reduc oculos, mi Eugeni, ad eum qui nunc est curiæ sive

Ecclesiæ statum et studia prælatorum, eorum præsertim, qui sunt in circuitu tuo.

16. Sed de his hactenus. Ego palpavi, non fodi parietem. Tibi licet fodere et videre, utpote prophetæ filio. Mihi progredi non est fas. Unum dico quod in facie est. Ridicule ministri vestri vestris se compresbyteris anteferre conantur. Non hoc ratio habet, non antiquitas habuit, non consentit auctoritas. Et si de sua consuetudine calumnia struitur, melius profecto illa, quam summus Ordo contemnitur. Frivolum tamen satis, unde maximo obtinere id volunt. Nos sumus, inquirunt, qui in omni celebritate domino Papæ conjunctiores assistimus, sedenti propiores assidemus, procedentem posteriores præcedimus. Hoc totum non dignitatis privilegium, sed sedulitatis debitum est, diaconi nomen solemnè ipsa administratione interpretans. Denique presbyteris ordinata consensione ambientibus majestatem, vos ad pedes sedetis. Propiores assistitis, ut habeat paratiores. In evangeliiis legimus, quia *facta est contentio inter discipulos, quis eorum videretur esse major* (Luc. XXII, 24). Beatus esses, si sic circa te cætera tenerentur. [1067]

CAPUT VI. PONTIFICI NON CONVENIRE,
UTPOTE GRAVIORIBUS INTENTO, REI
DOMESTICÆ CURAM ; PROINDEQUE ALTERI
POTIUS ÆCONOMO COMMITTENDAM

17. Tædet jam curiæ : exeundum palatio ; domi exspectant nos. Hi non modo circa, sed quodammodo intra te sunt. Non est supervacua consideratio, qua intendis disponere domui tuæ, providere his qui in sinu tuo et in gremio tuo sunt. Ego dico et necessariam. Paulum audi : *Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit ?* (I Tim. III, 5) item : *Si quis suorum et maxime domesticorum, curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior* (Id. V, 8). Et hæc dicens, non te moneo summis occupatum intendere infimis et quasi minutum fieri ; minimis impendere quod maximis debes. Quid te intrices, unde te eripuit Deus ? *Hæc, inquit, omnia adjicientur vobis* (Matth. VI, 33). Verumtamen et hæc oportet facere et illa non omittere. At illa per te agens, per te etiam oportet provideas, qui pro te de his provideant. Nam si unus e servis per se non sufficit simul et custodiae jumentorum, et curæ mensarum : tu per te quomodo intendere valeas et tuæ domui, et Domini pariter ? de qua scriptum est : *O Israël quam magna est domus Domini* (Baruch. III, 24) ! Vacuum prorsus a sollicitudine rerum minorum et vilium oportet esse animum, tam magnis et tam multis intentum rebus. Oportet liberum, quem nulla sibi vindicet violenta occupatio. Oportet ingenuum, quem nulla deorsum trahat indigna affectio. Oportet rectum, quem nulla seorsum avertat sinistra intentio. Oportet cautum, quem nulla subeat furtiva

suspicio. Oportet vigilem, quem nulla ab sese abducat peregrina et curiosa cogitatio. Oportet firmum, quem nulla concutiat repentina turbatio. Oportet invictum, quem nulla fatiget vel continua tribulatio. Oportet amplum, quem nulla coarctet rei temporalis amissio.

18. His te non dubites et bonis privandum, et feriendum malis, si animum dividens, et Dei rebus, et tuis pariter reculis volueris impertiri. Procurandus quem implices, qui pro te molat. Pro te dico non tecum. Quædam per temet facies; quædam per te et alios simul; [1068] quædam per alios ac absque te. Quis sapiens, et intelliget hæc? Non est quod inter ista dormitet consideratio tua. Ego vero agenda domus tuæ sub eo genere, quod novissimum posui, locanda censuerim. Per alium, ut dixi, illa facies. At is, si fidelis non fuerit, fraudabit: si non fuerit prudens, fraudabitur. Quærendus proinde fidelis et prudens, quem constituas super familiam tuam. Adhuc inutilis est, si tertium desit. Quæris quid hoc? Auctoritas. Quid enim prodest ei velle et scire quæque disponere, prout necesse est, si quod scit et vult, non potest? Danda ergo facultas agendi pro libitu. Si in præjudicium rationis putas hoc fieri, memento fidelem, qui agere nihilominus pro ratione volet: attende prudentem, qui agere nihilominus pro ratione sciet. Sed fidelis solersque voluntas tunc proderit, cum ei affatim suppetet, unde tota facilitate mancipetur effectui,

cunctis sine cunctatione parentibus. Subdendi igitur omnes. Nullum patiatur contradictorem. Nemo qui dicat, Cur fecisti sic? Potestatem habeat excludere et admittere quos voluerit, mutare ministros, transferre ministeria ad quos et quando voluerit. Ita timori sit omnibus, ut sit et utilitati. Præsit omnibus, ut omnibus prosit, et de omnibus. Clandestinas et susurratas delationes non recipias adversus eum: magis detractiones censueris. Et hanc velim generalem tibi constituas regulam, ut omnem, qui palam veretur dicere quod in aure locutus est, suspectum habeas. Quod si te judicante dicendum coram ille renuerit, delatorem judices, non accusatorem.

19. Itaque unus omnibus facienda injungat, et uni omnes respondeant. Tu illi habeas fidem, vacans tibi et Ecclesiæ Dei. Si quominus aut fidelis inveniatur, aut prudens, fideli potius committendum. Sane e duobus tutius hoc. Quanquam si idoneus non reperitur, etsi minus fidelem sustinere potius consulo, quam te immergere labyrintho huic. Memento Salvatorem Judam œconomum habuisse (Joan XII, 6). Quid episcopo turpius, quam incumbere suppellectili et substantiolarum suarum: scrutari omnia, sciscitari de singulis, morderi suspicionibus, moveri ad quæque perdita vel neglecta? Ad verecundiam dico quorumdam ejusmodi, scrutantium quotidie omnem substantiam suam, numerantium singula, de minutis et quadrantibus exigentium [1069]

rationem. Non ita ille Ægyptius, qui Joseph omnibus traditis, ignorabat quid haberet in domo sua (Gen. XXXIX, 4, 6). Erubescat christianus, christiano sua non credens. Homo sine fide, fidem tamen habuit servo, super omnia bona sua constituens eum : et hic erat alienigena.

20. Mira res ! Satis superque episcopi ad manum habent, quibus animas credant : et cui suas committant facultatulas, non inveniunt. Optimi videlicet æstimatores rerum, qui magnam de minimis, parvam aut nullam de maximis curam gerant. Sed, ut liquido datur intelligi, patientius ferimus Christi jacturam, quam nostram. Quotidianas expensas quotidiano recipimus scrutinio, et continua dominici gregis detrimenta nescimus. De pretio escarum et numero panum cum ministris quotidiana discussio est : rara admodum cum presbyteris celebratur collatio de peccatis populorum. Cadit asina, et est qui sublevet eam : perit anima, et nemo est qui reputet. Nec mirum, cum nec nostros quidem assiduos sentiamus defectus. Nonne ad singulas supputationes istas irascimur, urimur, anxiamur ? Quam tolerabilius rerum, quam mentium sustineremus jacturam ! *Quare, inquit, non magis fraudem patimini ?* (I Cor. VI, 7.) Quæso, tu qui alios doces, doce te ipsum : si tamen jam non docuisti, pluris te habere, quam tua. Transitoria ista, quæ stare tibi nullo pacto queunt, fac ut a te transeant, non per te. Rivus qua fluit, cavat

terram : sic discursus temporalium conscientiam rodit. Si potest torrens in agros excurrere sine læsione satorum ; et tu te ista sine vulnere mentis posse tractare confidito. Omnimodis consulo studeas avertere a te concursum horum. Multa nescias, plurima dissimules, nonnulla obliviscaris.

21. Sunt tamen quæ ignorare te nolim, mores quorumque et studia. Non oportet ut vitia domus tuæ ultimus scias : quod quamplurimis novimus contigisse. Quapropter, ut dixi, alius alta dispenset ; de disciplina tu provide, illud nemini credas. Si insolentior coram te vel sermo sonuerit. vel habitus apparuerit : manus tua super ejusmodi ; tu ulciscere injuriam tuam. Impunitas ausum parit, ausus excessum. Domum episcopi decet sanctitudo, decet modestia, decet honestas : horum disciplina custos. Sacerdotes domestici, aut cæteris honestiores, aut fabula omnibus sunt. In vultu, in habitu, in [1070] incessu illorum qui circa te sunt, nihil residere impudicum, nihil indecens patiaris. Discant a te coepiscopi tui comatulos pueros et comptos adolescentes secum non habere. Certe inter mitratos discurrere calamistratos non decet. Et memento quod Sapiens admonet : *Filiae tibi sunt ? noli faciem tuam bilarem ad eas ostendere* (Eccli. VII, 26).

22. Nec austeritatem tamen suadeo tibi, sed gravitatem. Illa infirmiores fugat, hæc reprimit leviores. Illa, si adsit, odibilem ; hæc, si desit, contemptibilem reddit : in omnibus tamen modus

melior. Ego nec severius velim, nec dissolutius. Quid hac mediocritate gratius, ut nec de severitate sis oneri, nec de familiaritate contemptui? In palatio papam, domi te patremfamilias exhibe. Ament te domestici tui : si non, facito ut timeant. Utilis semper custodia oris, quæ tamen affabilitatis gratiam non excludat. Ergo ubique frenanda lingua præceps, maxime autem in convivio. Ille convenientior habitus, si tu actu quidem severus sis, vultu serenus, verbo serius. Capellani, et qui tecum jugiter divinis intersunt officiis, non sint sine honore. Tuum est tales tibi providere, qui digni sint. Serviatur eis ab omnibus tanquam tibi. Necessaria de manu tua accipiant. His contenti sint quæ tu provideris illis : tu vide ne egeant. Super hoc quem forte ab adventantibus petere deprehendes, judica Giezitam (IV Reg. V, 20-27) : id de ostiariis, id de cæteris officialibus decernendum. Verum hoc ex abundanti : nam formam istam jam olim a te positam recordamur. Quid tuo dignius apostolatu? quid salubrius ad conscientiam, honestius ad famam, utilius ad exemplum? Optimus canon, qui projicit avaritiam ex calumnia, et non a conscientia tantum.

CAPUT VII. EPILOGUS SEU SUMMA EORUM QUÆ IN PONTIFICE REQUIRUNTUR.

23. Libet jam et hunc claudere librum : sed in calce aliqua velim vel ante dicta quasi epilogando

repetere, vel addere prætermissa. Consideres ante omnia sanctam Romanam Ecclesiam, cui Deo auctore præes, Ecclesiarum matrem esse, non dominam : te vero non dominum episcoporum, sed unum ex ipsis ; porro fratrem diligentium Deum, et participem [1071] timentium eum. De cætero oportere te esse considera formam justitiæ, sanctimoniam speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, doctorem gentium, Christianorum ducem, amicum Sponsi, Sponsæ paranympum, cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum advocatum, miserorum spem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum dispensatorem, sal terræ, orbis lumen, sacerdotem Altissimi, vicarium Christi, christum Domini : postremo deum Pharaonis. Intellige quæ dico : dabit tibi Dominus intellectum. Ubi malitiæ juncta potentia est, aliquid tibi supra hominem præsumendum. Vultus tuus super facientes mala. Timeat spiritum iræ tuæ, qui hominem non veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempsit. Cui irasceris tu, Deum sibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, et contra se paveat. Quod

reliquum est, de his quæ supra te sunt, incumbit jam disputatio : quam uno libro, Deo adjuvante, solvere spero, et me pariter absolvere promissione mea.

LIBER QUINTUS.

CAPUT PRIMUM. DE HIS QUÆ SUPRA NOS
SUNT, ID EST DE DEO REBUSQUE DIVINIS,
CONSIDERATIONEM INSTITUIT, AD QUAS MODO
PER CREATURAS ERIGIMUR.

1. Libri superiores, etsi de consideratione inscribantur, plurimum tamen habent actionis admistum dum res aliquas non considerandas tantum, sed agendas docent vel monent. At qui in manibus modo est, sola in consideratione versabitur. Quæ enim supra sunt (id quidem instat) actu non indigent, sed inspectu. Non est quod in eis actites, quæ uno modo semper sunt, et in æternum ; porro aliqua et ab æterno. Et hoc velim solerter advertas, vir sagacissime Eugeni, quia toties peregrinatur consideratio tua, quoties ab illis rebus ad ista deflectitur inferiora et visibilia, sive intuenda ad notitiam, sive appetenda ad usum, sive pro officio disponenda vel actitanda. Si tamen ita versatur in his, ut per hæc illa requirat, haud procul exsulat. Sic considerare, repatriare est. [1072] Sublimior iste præsentium ac dignior usus rerum, cum juxta sapientiam Pauli, *invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Sane hac scala cives non egent, sed exsules. Quod vidit ipse hujus sententiæ auctor, qui cum diceret invisibilia per visibilia conspici, signanter posuit, *a creatura mundi* (Rom. I, 20). Et vere quid opus scalis tenenti jam solium ?

Creatura cœli illa est, præsto habens per quod potius ista intueatur. Videt Verbum, et in Verbo facta per Verbum. Nec opus habet ex his quæ facta sunt, Factoris notitiam mendicare. Neque enim ut vel ipsa noverit, ad ipsa descendit, quæ ibi illa videt, ubi longe melius sunt quam in se ipsis. Unde nec medium requirit ad ea corporis sensum : sensus ipsa sibi, se ipsa sentiens. Optimum videndi genus, si nullius egeris, ad omne quod libuerit [*al. add. nosse*], te contentus. Alioquin juvari aliunde, obnoxium fieri est minusque a perfecto istud, et minus liberum.

2. Quid, quod et inferioribus eges ? nonne præposterum hoc et indignum ? Plane superiorum quædam injuria est, inferiorum operam [1073] desiderare : a qua injuria nemo hominum perfecte vindicabitur, nisi cum quisque evaserit in libertatem filiorum Dei. Nempe erunt hi omnes docibiles Dei (Joan. VI, 45), et nulla interveniente creatura, solo beati Deo. Repatriasse erit hoc, exisse de patria corporum in regionem spirituum. Ipsa est Deus noster, maximus spiritus, maxima mansio spirituum beatorum : et ne quid hic sibi usurpet sensus [*al. add. carnis*] seu imaginatio, veritas est, sapientia est, virtus, æternitas, summum bonum. Unde [*al. add. a quo*] interim absumus : et ubi sumus, vallis est lacrymarum, in qua sensualitas regnat, et consideratio exsulat : in qua libere quidem et potestative se exserit sensus corporeus, sed

intricatus caligat oculus spiritualis. Quid igitur mirum, si ope indigenæ advena indiget? Et felix secundum tempus viator, qui civium beneficium, sine quo transire non potest, in obsequium convertere potuit, utens, non fruens; urgens, non petens; exactor, non supplex.

CAPUT II. ASSIGNAT VARIOS CONSIDERATIONIS GRADUS.

3. Magnus ille, qui usum sensuum, quasdam veluti civium opes, expendere satagit, dispensando in suam et multorum salutem. Nec ille minor qui hunc sibi gradum ad illa invisibilia philosophando constituit: nisi quod hoc dulcius, illud utilius; hoc felicius, illud fortius esse constat. At omnium maximus, qui spreto ipso usu rerum et sensuum, quantum quidem humanæ fragilitati fas est, non ascensoriis gradibus, sed inopinatis excessibus, avolare interdum contemplando ad illa sublimia consuevit. Ad hoc ultimum genus illos pertinere reor excessus Pauli. Excessus, non ascensus: nam raptum potius fuisse, quam ascendisse ipse se perhibet (II Cor. XII, 1-4). Inde est quod dicebat: *Sive mente excedimus, Deo* (Id. V, 13). Porro hæc tria ita contingunt, cum consideratio, etsi in loco peregrinationis suæ, virtutis studio, et adjutorio gratiæ facta superior, sensualitatem aut premit ne insolescat, aut cogit ne evagetur, aut fugit ne inquinet. In primo potentior, in secundo liberior, in tertio purior.

Puritatis siquidem et alacritatis pariter alis fit ille volatus.

4. Vis tibi has considerationis species propriis [1074] distingui nominibus? Dicamus, si placet, primam dispensativam, secundam æstimativam, tertiam speculativam. Horum nominum rationes definitiones declarabunt. Dispensativa est consideratio sensibus sensibilibusque rebus ordinate et socialiter utens ad promerendum Deum. Æstimativa est consideratio prudenter ac diligenter quæque scrutans et ponderans ad vestigandum Deum. Speculativa est consideratio se in se colligens, et, quantum divinitus adjuvatur, rebus humanis eximens ad contemplanandum Deum. Puto vigilanter advertis aliarum hanc esse fructum: cæteras, si non referantur ad istam, quod dicuntur videri posse, sed non esse. Et prior quidem absque intuitu hujus multa serit, et nihil metit: sequens vero nisi ad istam se dirigit, vadit, sed non evadit. Ergo quod prima aptat, secunda odorat, tertia gustat. Ad quem tamen gustum perducunt et cæteræ, etsi tardius: nisi quod prima laboriosius, secunda quietius pervenitur.

CAPUT III. EA QUÆ SUPRA NOS SUNT, DEUM SCILICET ET ANGELOS, INVESTIGARI OPINIONE, FIDE, ET INTELLECTU.

5. Dixisti, inquis, satis qua ascendatur: etiam quo ascendendum, dicere habes. Falleris, si id speras: ineffabile est. Tu me existimas loqui quod

oculus non vidit, nec auris audivit, et in cor hominis non ascendit? *Nobis*, inquit, *revelavit Deus per Spiritum suum* (I Cor. II, 9, 10). Ergo quæ supra sunt non videbo docentur, sed spiritu revelantur. Verum quod sermo non explicat, consideratio quærat, oratio expetat, mereatur vita, puritas assequatur. Sane eorum admonitus quæ supra sunt, non te existimes mitti a me suspicere solem, lunam, stellas, non ipsum firmamentum, non aquas quæ super cœlos sunt. Ista siquidem omnia, etsi supra loco, pretio infra sunt, et dignitate naturæ: sunt enim corpora. Tui portio spiritus est, quo superius quidpiam frustra quæris, quod non sit spiritus. Porro spiritus est Deus, sunt et Angeli sancti, et hi supra te. Sed Deus natura, Angeli gratia superiores sunt. Unum siquidem tui et Angeli optimum, ratio est: Deus vero non sui aliquid optimum habet, unum optimum totus. Is, et [1075] qui cum eo sunt beati spiritus, tribus modis, veluti viis totidem, nostra sunt consideratione vestigandi, opinione, fide, intellectu. Quorum intellectus rationi innititur, fides auctoritati, opinio sola veri similitudine se tuetur. Habent illa duo certam veritatem: sed fides clausam et involutam, intelligentia nudam et manifestam: cæterum opinio certi nihil habens, verum per verisimilia quærit potius, quam apprehendit.

6. Omnino in his cavenda confusio, ne aut incertum opinionis fides figat, aut quod firmum

fixumque est fidei, opinio revocet in quæstionem. Et hoc sciendum, quia opinio, si habet assertionem, temeraria est: fides, si habet hæitationem, infirma est: item intellectus, si signata fidei tentet irrumpere, reputatur effractor, scrutator majestatis. Multi suam opinionem intellectum putaverunt, et erraverunt. Et quidem opinio potest putari intellectus; intellectus opinio non potest. Unde hoc accidit? Profecto quia hæc falli potest, ille non potest: aut si falli potuit, intellectus non fuit, sed opinio. Verus nempe intellectus certam habet non modo veritatem, sed notitiam veritatis. Possumus singula hæc ita definire, Fides est voluntaria quædam et certa prælibatio necdum propalatae veritatis. Intellectus est rei cujuscumque invisibilis certa et manifesta notitia. Opinio est quasi pro vero habere aliquid, quod falsum esse nescias. Ergo, ut dixi, fides ambiguum non habet; aut si habet, fides non est, sed opinio. Quid igitur distat ab intellectu? Nempe quod etsi non habet incertum non magis quam intellectus, habet tamen involucrum, quod non intellectus. Denique quod intellexisti, non est de eo quod ultra quæras: aut si est, non intellexisti. Nil autem malumus scire, quam quæ fide jam scimus. Nil supererit ad beatitudinem, cum quæ jam certa sunt nobis fide, erunt æque et nuda.

CAPUT IV. ANGELI QUOMODO CONSIDERANDI.

7. His ita expeditis, age jam dirigatur consideratio in eam quæ sursum est Jerusalem mater nostra, ac totis tribus memoratis viis caute et vigilanter vestigemus investigabilia : [1076] quatenus tamen licet, vel magis quatenus nobis donabitur. Et primo quidem cives spiritus esse illic potentes, gloriosos, beatos, distinctos in personas, dispositos in dignitates, ab initio stantes in ordine suo, perfectos in genere suo, corpore æthereos, immortalitate perpetuos, impassibiles non creatos, sed factos, id est gratia, non natura ; mente puros, affectu, benignos, religione pios, castimonia integros, unanimitate individuos, pace securos, a Deo conditos, divinis laudibus et obsequiis deditos. Hæc omnia legendo comperimus, fide tenemus. Quanquam de corporibus horum non modo unde sint, sed an aliquatenus sint, hæret sententia aliquorum. Unde si quis inter opinabilia magis id ponendum censuerit, non contendo. Porro intellectu præditos, non fide, non opinione, sed intellectu capimus ; quia non possunt hujus expertes, et Dei simul participes esse. Sunt et nomina quædam nota nobis similiter ex auditu, per quæ harum beatitudinum, etiam quæ non liquido mortalium percepit auditus, officia, merita, gradus, ordines, utcumque a nobis conjici et discerni queunt. Sed enim quod ex auditu non est, jam non ex fide ; nam fides ex auditu (Rom. X, 17). Itaque opinando ista dixerimus. Ad quid enim cœlestium

nomina innotuerunt, si ne opinari quidem salva fide aliquid licet de rebus, quarum nomina sunt ? Angeli, Archangeli, Virtutes, Potestates, Principatus, Dominationes, Throni, Cherubin, et Seraphin, hæc nomina. Quæ significata eorum ? Nullane inter illos spiritus qui simpliciter Angeli, et eos qui Archangeli nuncupantur, distantia ?

8. Quid ergo sibi vult gradualis distinctio hæc ? Putemus Angelos dici (nisi ut convenientius aliquid considerasti) qui singuli singulis hominibus dati creduntur ; *missi in ministerium*, secundum Pauli doctrinam, *propter eos qui hæreditatem capiunt salutis* (Hebr. I, 14) : de quibus Salvator, *Angeli eorum semper vident faciem Patris* (Matth. XVIII, 10). Putemus his præesse Archangelos, qui conscii mysteriorum divinorum, nonnisi ob præcipuas et maximas causas mittuntur. E quibus magnus ille archangelus Gabriel missus legitur ad Mariam (Luc. I, 26), ob causam utique, qua major esse non potuit. Putemus esse super istos Virtutes esse, quorum nutu vel opere signa et prodigia in elementis, sive ex elementis facta [1077] apparent ad commonitionem mortalium. Inde est fortassis, quod cum in Evangeliiis legas : *Erunt signa in sole et luna et stellis*, paulo post habes, *Nam virtutes cælorum movebuntur* (Luc. XXI, 25, 26) ; hi nimirum spiritus, per quos signa fiunt. Putemus Potestates superiores istis, quarum virtute potestas tenebrarum comprimitur, et coercetur malignitas

æris hujus, ne quantum vult noceat ; ne malignari, nisi ut prosit, possit. Putemus Principatus his quoque prælatos, quorum moderamine et sapientia omnis in terris principatus constituitur, regitur, limitatur transfertur, mutilatur, mutatur. Putemus Dominationes adeo cunctis supereminere præfatis ordinibus, ut respectu horum cæteri videantur omnes administratorii spiritus, et ad istos, tanquam ad dominos, referri regimina Principatum, tutamina Potestatum, operationes Virtutum, revelationes Archangelorum, curam et providentiam Angelorum. Putemus Thronos alto etiam ab his evolasse recessu, qui ex eo quod sedent, Throni dicuntur ; et ex eo sedent, quod sedit in eis Deus. Neque enim sedere in eis qui non sederent posset. Quæris quid [*al.* quam] illam sentiam sessionem ? Summam tranquillitatem, placidissimam serenitatem, pacem quæ exsuperat omnem intellectum. Talis est qui sedet in Thronis Dominus sabaoth, judicans omnia cum tranquillitate, placidissimus, serenissimus, pacatissimus. Et tales sibi constituit Thronos, simillimos sibi. Putemus Cherubin ex ipso sapientiæ fonte, ore Altissimi haurientes, et refundentes fluentia scientiæ universis civibus suis. Et vide ne is sit, quem propheta loquebatur, fluminis impetus lætificans civitatem Dei (Psal. XLV, 5). Putemus Seraphin, spiritus totos divino igne succensos, succendere universa, ut singuli

cives singulæ sint lucernæ ardentes et lucentes ; ardentes charitate, lucentes cognitione.

9. O Eugeni, quam bonum est nos hic esse ! quam fore melius, si quando tamen toti sequamur quo ex parte præcessimus ! Præcedimus animo, et ne ipso quidem toto, sed parte modica nimis. Affectus jacent mole corporea prægravati et luto hærentibus desideriis, sola interim arida et tenuis consideratio prævolat. Et tamen ex tantillo quod jam datur, libet exclamare : *Domine, dilexi decorem domus tuæ, et [1078] locum habitationis gloriæ tuæ* (Psal. XXV, 8). Quid si totam se colligat anima, et reductis affectibus, e cunctis locis, quibus captivi tenentur, timendo quæ non oportet, amando quæ non decet, dolendo vane, gaudendo vanius, cum his ineat tota libertate volatum, pulset impetu spiritus, et in pinguedine gratiæ illabatur ? Nonne cum cœperit circuire lucidas mansiones, et sinum illum etiam Abrahæ curiosius perscrutari, et sub altari, quodcumque illud est, martyrum revisere animas, in prima stola secundam patientissime exspectantes, multo magis tunc instabit loquens cum propheta : *Unam petii a Domino : hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, ut videam voluntatem Domini, ac visitem templum ejus ?* (Psal. XXVI, 4) Quidni ibi videatur cor Dei ? quidni ibi probetur quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta ? Bona in se, placens in effectibus, beneplacens fruentibus, perfecta perfectis, et nihil ultra quærentibus.

Patent viscera misericordiæ, patent cogitationes pacis, divitiæ salutis **449**, mysteria bonæ voluntatis ; benignitatis arcana, quæ clausa mortalibus, etiam ipsis electis suspecta sunt. Id quidem salubriter, ne desinant timere, dum necdum digne amare idonei inveniuntur.

10. Cernere est in his qui Seraphin appellantur, quomodo amet qui unde amet non habet, sed est et qui nihil horum quæ fecerit odit : quos salvandos fecit, quomodo foveat, quomodo provehat, quomodo amplexetur, quomodo delicta electæ juventutis, et paleas ignorantiarum ejus ignis ille consumens, ipsam purgatissimam et suo amore dignissimam reddat. Cernere est in Cherubin, qui plenitudo scientiæ dicuntur, Deum scientiarum dominum esse, qui solus solam nesciat ignorantiam, qui totus sit lux, et tenebræ in eo non sint ullæ ; totus sit oculus, et qui minime aliquando fallitur, quia minime clauditur ; qui extra se non quærat lumen, cui admoveatur ut videat, ipse qui videt, ipse unde videt. Cernere est in Thronis, quam non suspectus omni innocentiae judex sedeat in his, qui circumvenire nolit, circumveniri non possit ; quippe sic amans, et sic videns. Nec vacat sessio : tranquillitatis insigne est. De vultu tali judicium meum prodeat opto, cui insit amor, error absit, absit et perturbatio. [1079] Cernere est in Dominationibus, quantæ sit Dominus majestatis, cujus nutu imperium constat, et imperio universitas atque æternitas

termini sunt. Cernere est in Principatibus principium ex quo omnia ; et quomodo a cardine ostium, sic ab ipso regi universitatem. Cernere est in Potestatibus, quam potestative idem princeps quos regit, protegit, contrarias potestates arcens et propulsans. Cernere est in Virtutibus unam ubique æqualiter præsto esse virtutem, per quam omnia, vivificam, efficacem, invisibilem, immobilemque, omnia tamen moventem utiliter, tenentem fortiter : quæ cum in minus usitata effecta apud mortales eruperit, miracula sive prodigia vocant. Cernere postremo et mirari est in Angelis et Archangelis veritatem atque experientiam vocis illius, *Quoniam ipsi cura est de nobis* (I Petr. 5, 7) ; qui talium nos et tantorum non desinit jucundare visitationibus, instruere revelationibus, suggestionibus commonere, sedulitate solatiari.

CAPUT V. GRATIAS AC DOTES ANGELORUM A DEO IN IPSOS DERIVARI.

11. Hæc omnia contulit illis spiritibus ipse qui condidit illos, unus atque idem summus Spiritus, dividens singulis prout voluit. Hæc operatur in illis, hæc dedit operari et illis, sed aliter. Ardent Seraphin, sed igne Dei, vel potius igne Deo. Quod præcipuum est in eis, amant, sed non quantum Deus, nec quomodo. Lucent Cherubin, et scientia eminent, sed participio veritatis ; ac per hoc non ut Veritas, nec quantum. Sedent Throni,

sed insidentis beneficio. Judicant et ipsi cum tranquillitate, sed non ad mensuram modumve pacis pacantis, pacis quæ exsuperat omnem sensum. Dominantur Dominationes, sed sub Domino dominantur, serviunt pariter. Quid hoc ad summum, sempiternum, singulareque dominium? Præsunt Principatus et regunt: sed reguntur et ipsi, ita ut regere jam non norint, si regi desierint. Præcellit in Potestatibus fortitudo: sed qui debent quod fortes sunt, et aliter est fortis, et plus; nec tam fortis quam ipsa fortitudo est. Virtutes pro suo ministerio et potentatu [1080] satagunt excitare corda torpentia hominum innovatione signorum: virtus vero in eis manens, ipsa facit opera. Faciunt et illæ, sed in comparatione ejus non faciunt. Denique tantum interest, ut quasi singulariter propheta dicat ad eum, *Tu es Deus qui facis mirabilia* (Psal. LXXV, 15): et idem de eo, *Qui facit mirabilia magna solus* (Psal. CXXXVI, 4). Adsunt Angeli et Archangeli: sed ille germanior nobis, qui non modo adest, sed inest.

12. Quod si dicas posse inesse et angelum, non inficior. Memini scriptum: *Et angelus qui loquebatur in me* (Zach. I, 14). Atqui differentia et in hoc. Inest angelus suggerens bona, non ingerens: inest hortans ad bonum, non bonum creans. Deus sic inest ut afficiat, ut infundat, vel potius ut infundatur et participetur, ita ut unum perinde cum nostro spiritum esse dicere quis non

timuerit, etsi non unam personam, unamve substantiam. Habes enim : *Qui adhaeret Deo, unus spiritus est* (I Cor. VI, 17). Angelus ergo cum anima, Deus in anima. Ille ut contubernalis animæ inest, Deus ut vita. Itaque sicut anima videt in oculis, audit in auribus, odorat in naribus, in faucibus gustat, tangit in toto reliquo corpore : sic Deus diversa in diversis spiritibus operatur ; verbi gratia, in aliis amantem se exhibens, in aliis agnoscentem, in aliis alia facientem, sicut unicuique datur manifestatio spiritus ad utilitatem (Id. XII, 7). Quis est iste tam communis in vocibus, tam longe in rebus ? quomodo quem nostris loquimur verbis, in sua reconditus majestate, nostros penitus et aspectus effugit, et affectus ? Audi ipsum quid loquatur hominibus. *Sicut exaltantur cæli a terra, sic exaltatae sunt viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris* (Isai. LV, 9). Dicimur amare, et Deus : dicimur nosse, et Deus : et multa in hunc modum. Sed Deus amat ut charitas, novit ut veritas, sedet ut æquitas, dominatur ut majestas, regit ut principium, tuetur ut salus, operatur ut virtus, revelat ut lux, assistit ut pietas. Quæ omnia faciunt et Angeli, facimus et nos : sed longe inferiori modo, non utique bono quod sumus, sed quod participamus. [1081]

CAPUT VI. PRINCIPII ET ESSENTIÆ RATIONEM
PROPRIE SOLI DEO CONVENIRE.

13. Nunc jam transi spiritus istos, si forte cum sponsa dicere possis et tu : *Paululum cum pertransissem eos, inveni quem diligit anima mea* (Cantic. III, 4). Quis est ? Non sane occurrit melius, quam *Qui est*. Hoc ipse de se voluit responderi, hoc docuit, dicente Moyse ad populum, ipso quidem injungente : *Qui est, misit me ad vos* (Exod. III, 14). Merito quidem. Nil competentius æternitati, quæ Deus est. Si bonum, si magnum, si beatum, si sapientem, vel quidquid tale de Deo dixeris ; in hoc verbo instauratur, quod est, *Est*. Nempe hoc est et esse, quod hæc omnia esse. Si et centum talia addas, non recessisti ab esse. Si ea dixeris, nihil addidisti : si non dixeris, nihil minuisti. Jam si vidisti hoc tam singulare, tam summum esse ; nonne in comparatione hujus quidquid hoc non est, judicas potius non esse, quam esse ? Quid item Deus ? Sine quo nihil est. Tam nihil esse sine ipso, quam nec ipse sine se potest. Ipse sibi, ipse omnibus est. Ac per hoc quodammodo ipse solus est, qui suum ipsius est, et omnium esse Quid est Deus ? Principium : et hoc ipse de se responsum dedit (Joan. VIII, 25). Multa in rebus dicuntur principia, sed respectu posteriorum. Alioquin si ad aliquid præcedens respicias, ipsum potius principium dabis. Quamobrem si quæras verum simplexque principium, invenias oportet quod principium non habuerit. Ex quo universum cœpit, ipsum profecto minime cœpit. Nam si cœpit, aliunde cœperit necesse est. A se enim

cœpit nihil. Nisi forte quis putaverit, quod non erat, dare sibi potuisse, ut esse inciperet ; aut fuisse aliquid, antequam esset. Quod utrumque quia ratio non consentit, constat nihil sibimet extitisse principium. Quod vero aliud principium habuit, primum [*al.* principium] non fuit. Verum ergo principium nequaquam cœpit, sed totum ab ipso cœpit.

14. Quid est Deus ? Cui sæcula nec accesserunt, nec decesserunt ; nec coæterna tamen. Quid est Deus ? Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia (Rom. XI, 36). Ex quo omnia, creabiliter, non seminabiliter. Per quem omnia, ne alium [1082] auctorem atque alium opificem arbitreris. In quo omnia, non quasi in loco, sed quasi in virtute. Ex quo omnia, tanquam uno principio, auctore omnium. Per quem omnia, ne alterum inducatur principium artifex. In quo omnia, ne tertium inducatur, locus. Ex quo omnia, non de quo, quia non est materia Deus : efficiens causa est, non materialis. Frustra philosophi materiam quærent : non eguit materia Deus. Non enim officinam quæsivit, non artificem. Ipse per se omnia fecit. Unde ? De nihilo : nam si ex aliquo fecit, illud non fecit, ac per hoc nec omnia. Absit ut de sua incorrupta incorruptibilique substantia tam multa fecerit ; etsi bona, corruptibilia tamen. Quæris si in ipso omnia, ipse ubi ? Nihil minus invenio. Quis capiat locus ? Quæris ubi non sit ? Nec hoc quidem

dixerim. Quis sine Deo locus ? Incomprehensibilis est Deus : sed non parum apprehendisti, si hoc tibi de eo compertum est, quod nusquam sit, qui non clauditur loco ; et nusquam non sit, qui non excluditur loco. Suo autem illo sublimi atque incomprehensibili modo, sicut omnia in ipso, sic ipse in omnibus est. Denique sicut ait evangelista, *in mundo erat* (Joan. I, 10). Alias vero, ubi erat antequam mundus fieret, ibi est. Non est quod quæras ultra ubi erat ; præter ipsum nihil erat. Ergo in se ipso erat.

CAPUT VII DEUM ET SIMPLICEM ET TRINUM ESSE.

15. Quid est Deus ? Quo nihil melius cogitari potest. Si approbas, non oportet assentiaris esse aliquid, quo Deus sit, et quod Deus non sit. Hoc enim sine dubio melius. Quomodo non melius Deo, si Deus non est, quod dat Deo ut sit ? At melius illam divinitatem, qua dicunt Deum esse, non aliud quam Deum esse fatemur. Non est ergo in Deo nisi Deus. Quid ? inquit : negas Deum habere divinitatem ? Non, sed quod habet, hoc est. Negas divinitate Deum esse ? Non, sed non alia, quam quæ ipse est. Aut si tu aliam invenisti, adjuvet me Trinitas Deus, adversus illam tota me contumacia erigo. Quaternitas orbem disterminat, non signat deitatem. Deus Trinitas est, Deus trium singula personarum. Si quartam [1083] divinitatem adjicere placet ;

interim ego hanc, quæ Deus non est, persuasi mihi minime adorandam. Puto quod et tu. Nempe *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Luc. IV, 8). Gloriosa vero divinitas, quæ sibi honorem non audeat arrogare divinum. At melius quartum hoc omnino respuimus, quam sine honore recipimus. Multa dicuntur esse in Deo, et quidem sane catholiceque, sed multa unum. Alioquin si diversa putemus, non quaternitatem habemus, sed centenitatem. Verbi causa, dicimus magnum, bonum, justum, et innumera talia : sed nisi omnia unum in Deo, et cum Deo consideres, habebis multiplicem Deum.

16. Mihi vero non deest quot cogitem melius ejusmodi Deo tuo. Quæris quid? Mera simplicitas. Vero judicio, natura simplex multiplici antefertur. Scio quod ad hæc respondere solent. Non multa, inquit, sed unam tantum divinitatem, quæ omnia illa sunt, Deo ut sit conferre asserimus. Asseritis ergo, etsi non multiplicem, duplicem Deum ; et non ad merum simplex pervenistis, neque ad id, quo melius cogitari non potest. Tam non est simplex, quod vel uni fuerit obnoxium formæ, quam nec virgo vel uni cognita viro. Securus loquor, ne is quidem qui vel duplex est, erit meus. Habeo enim meliorem. Esto quod hunc numeroso et multiplici anteponam : sed plane præ simplici sperno. Meus Deus ipse catholice est. Tam non habet hoc et illud, quam non hæc et illa. Est qui

est, non quæ est. Purus, simplex, integer, perfectus, constans sibi, nihil de temporibus, nihil de locis, nihil de rebus trahens in se, nihil ex se deponens in eis ; non habens quod ad numerum dividat, non quæ colligat ad unum. Unum quippe est, sed non unitum. Non partibus constat, ut corpus ; non affectibus distat, ut anima : non formis substat, ut omne quod factum est ; sed neque formæ, ut istis visum est. Magna laus videlicet Deo, ut se ab informitate vindicet, forma una esse contentum. Hoc est dicere, cætera pluribus, Deum nonnisi uni debere quod est. Quid ? Cujus beneficio sunt quæ sunt, ipse pro suo esse alteri beneficio inclinabit ? Laus ista, ut vulgo dicitur, blasphemiam valet. An non pluris est nullo indigere quam uno ? Habe reverentiam Deo, ut quod pluris est, illi tribuas. Si cor tuum usque huc ascendere potuit, Deum tuum [1084] infra quomodo collocabis ? Ipse sibi forma, ipse sibi essentia est. In hoc interim gradu suspicio illum : et si alter potior appareret, illum potius darem. Nunquid verendum, ne cogitatio transvolet illum ? Quantumcunque in altum proficiat, ultra est. Infra quod homo cogitare possit, altissimum quærere, ridiculum est ; statuere, impium. Ultra, non citra quærendus est.

17. Ascende adhuc, si potes, ad cor altius, et exaltabitur Deus. Non est formatus Deus : forma est. Non est affectus Deus : affectio est. Non est compositus Deus : merum simplex est. Et ut

liquido noveris, quid simplex dicam : idem quod unum. Tam simplex Deus, quam unus est. Est autem unus, et quo modo aliud nihil. Si dici possit, unissimus est. Unus est sol, quod non sit alter : una luna, quod æque altera non sit. Atque id quidem Deus, sed plus. Quid plus ? Unus est etiam sibi. Et hoc vis tibi declarari ? Idem est semper, et uno modo, Non sic unus sol, non sic una luna. Clamat uterque non esse unum sibi ; ille motibus, illa et defectibus suis. Deus autem non modo unus sibi : et in se unus est. Nihil in se nisi se habet. Non ex tempore alterationem habet, non in substantia alteritatem hinc de eo Boetius : « Hoc vere unum, in quo nullus est numerus, nullum in eo aliud præter id quod est : Neque enim subjectum fieri potest : forma enim est. » Compara huic uni omne quod unum dici potest ; et unum non erit. Trinitas est tamen Deus. Quid ergo ? Destruimus quod dictum est de unitate, quia inducimus trinitatem ? Non ; sed statuimus unitatem. Dicimus Patrem, dicimus Filium, dicimus Spiritum sanctum ; non tamen tres Deos, sed unum. Quid sibi vult iste (ut sic loquar) absque numero numerus ? Si tria, quomodo non numerus ? si unum, ubi numerus ? Sed habeo, inquis, quid numerem, et quid non numerem. Substantia una est : personæ tres sunt. Quid mirum ? quid vel obscurum in hoc ? Nihil, si personæ seorsum a substantia cogitentur. Nunc vero cum tres illæ personæ illa substantia sint, et

illa una substantia tres illæ personæ ; quis numerum neget ? Nam vere tres sunt. Quis numeret tamen ? Nam vere unum sunt. Aut si tu facile explicatu id putas, dicendo tres, dicito quid numerasti ? Naturas ? Una est. Essentias ? Una est. Substantias ? Una est. Deitates ? Una est. [1085] Non hæc, sed personas numero, inquis. Quæ non sint illa una natura, illa una essentia, illa una substantia, illa una divinitas ? Catholicus es : minime hoc dabis.

CAPUT VIII. PERSONARUM PLURALITEM IN DEO CONSURGERE EX PROPRIETATIBUS ; ESSENTIAM TAMEN UNAM ET SIMPLICEM ESSE.

18. Personarum proprietates non aliud quam personas ; ipsasque non aliud quam unum Deum, unam divinam substantiam, unam divinam naturam, unam divinam et summam majestatem, fides catholica confitetur. Numera ergo, si potes, aut sine substantia personas, quæ ipsa sunt : aut sine personis proprietates, quæ ipsæ sunt. Aut si dividere quis conetur vel personas a substantia, vel proprietates a personis, nescio quomodo Trinitatis se profiteri cultorem possit, qui in tantam rerum numerositatem excesserit. Dicamus itaque tres, sed non ad præjudicium Unitatis : dicamus unum, sed non ad confusionem Trinitatis. Neque enim nomina vacua sunt, nec absque significantia cassæ voces. Quærit quis quomodo illud quod catholicum esse dicimus,

possit esse [*al. add.* quomodo hoc] ? Sufficiat ei tenere sic esse. Atque hoc non rationi perspicuum, nec tamen opinioni ambiguum, sed fidei persuasum. Sacramentum hoc magnum est, et quidem venerandum, non scrutandum. Quomodo pluralitas in unitate, et hac unitate, aut ipsa in pluralitate ? Scrutari hoc temeritas est, credere pietas est ; nosse vita, et vita æterna est. Unde si operæ pretium censes, o Eugeni, percurrat nunc consideratio multa Una, quo eminentia hujus singularis Unius fiat evidentior. Est unitas, quæ collectiva potest dici, cum, verbi causa, multi lapides faciunt acervum unum. Est et unitas constitutiva, cum multa membra unum corpus, vel multæ partes unumquodcumque totum constituunt. Est et conjugativa, qua fit ut duo jam non duo sint, sed una caro. Et est nativa, qua anima et caro unus nascitur homo. Est unitas potestativa, qua homo virtutis non instabilis, non dissimilis, sed unus sibimet semper nititur inveniri. Est consentanea, cum per charitatem multorum hominum est cor unum, et anima una. Est et votiva, cum anima votis omnibus adhærens Deo, unus [1086] spiritus est. Et est dignativa unitas, qua limus noster a Dei Verbo in unam assumptus est personam.

19. Verum hæc omnia quid ad illud summum, atque, ut ita dicam, unice Unum, ubi unitatem consubstantialitas facit ? Huic Uni quodvis illorum si assimilēs, erit quoquo modo unum : si

compares, nullo. Igitur inter omnia quæ recte unum dicuntur, arcem tenet Unitas Trinitatis, qua tres personæ una substantia sunt. Secundo loco illa præcellit, qua e converso tres substantiæ una in Christo persona sunt. Porro hæc et quæcumque alia dici una possunt, summæ illius unitatis imitatione, non comparatione, Una appellari vera sobriaque probat consideratio. Nec abducimur ab hac unitatis professione assertionem Trium: cum in hac Trinitate non recipiamus multipliciter, sicut nec solitudinem in unitate. Quamobrem cum dico Unum, non me Trinitatis turbat numerus, qui essentiam non multiplicat, non variat, nec partitur. Rursum cum dico Tria, non me arguit intuitus unitatis, quæ illa quæcumque tria, seu illos tres, nec in confusionem cogit, nec in singularitatem redigit.

CAPUT IX. UTI IN DEO SIMPLEX NATURA EST IN TRIBUS PERSONIS, SIC CONTRA IN CHRISTO PLURES NATURAS IN UNAM PERSONAM COALESCERE.

20. Idem me sentire fateor et de illa unitate cui secundum ab ista inter cætera Una honorem dedi. Dico in Christo Verbum, animam, et carnem, sine confusione essentialium unam esse personam, et item absque præiudicio personalis unitatis in sua numerositate manere. Nec negaverim hanc ad illud quoque genus unitatis pertinere, qua anima, et caro unus est homo.

Decuit quippe familiarius similiusque cum hominis convenire constitutione, quod pro homine constitutum est sacramentum. Decuit et cum summa, quæ in Deo est et Deus est, unitate congruere, ut quomodo ibi tres personæ una essentia; ita hic convenientissima quadam contrarietate tres essentiæ sint una persona. Videsne pulchre inter utramque unitatem hanc collocari; in eo utique qui constitutus est mediator Dei hominisque homo Christus Jesus? [1087] Pulcherrima, inquam, convenientia, ut salutare sacramentum congrua quadam similitudine ambobus respondeat, et salvanti videlicet et salvato. Ita hæc unitas duarum consistens media unitatum, alteri succumbere, alteri præeminere cognoscitur; quantum superiore inferior, tantum inferiore superior.

21. Tantam denique, tamque expressam unionis vim in se præfert ea persona, in qua Deus et homo unus est Christus; ut si duo illa de se invicem prædices, non erraveris, Deum videlicet hominem, et hominem Deum vere catholiceque pronuntians. Non autem similiter vel carnem de anima, vel animam de carne, nisi absurdissime, prædicas, etsi similiter anima et caro unus sit homo. Nec mirum, si non æque potis anima sit sua illa vitali, etsi non parum valida, intentione connectere, atque suis affectibus astringere sibi carnem, ut sibi divinitas hominem illum, qui prædestinatus est filius Dei in virtute, Longa

catena et fortis ad stringendum, divina prædestinatio : ab æterno est enim. Quid longius æternitate ? Quid divinitate potentius ? Inde est quod nec morte incidente ullatenus intercidi hæc unitas potuit, etsi carne et anima ab invicem separatis. Et fortassis hoc sensit ille, qui se indignum professus est solvere corrigiam calceamenti hujus [*al. ejus*] (Marc. I, 7).

CAPUT X. PARABOLA, QUÆ EST APUD
MATTHÆUM DE TRIBUS SATIS, CHRISTI PERSONÆ
ACCOMMODATUR.

22. Sed et illa tria sata de Evangelio (Matth. XIII, 33.), mista et fermentata in panem unum, si quis ad hæc tria dixerit pertinere, non incongrue id mihi facere videbitur. Quam bene ea mulier fermentavit, ut nec divisione quidem facta carnis et animæ, a carne vel anima Verbum divideretur ! Mansit et in separatione inseparabilis unitas. Nec enim quæ ex parte contigit separatio, potuit unitati præscribere, permanenti in totis tribus. Sive conjunctis, sive disjunctis duobus, nihilominus perseveravit in tribus unitas personalis. Æque unus Christus unaque persona, Verbum, anima, et caro, etiam mortuo homine perduravit. In utero Virginis, ut sentio ego, commistio hæc et fermentatio facta est : et ipsa mulier quæ miscuit, et fermentavit. [1088] Nam fermentum non immerito fortasse dixerim fidem Mariæ. Plane beata, quæ credidit, quoniam

perfecta sunt in ea, quæ dicta sunt ei a Domino (Luc. I, 45). Perfecta autem non essent, si quominus juxta verbum Domini esset fermentatum totum, et perpetuo fermentatum, servans nobis tam in morte, quam in vita pariter unum atque integrum mediatorem Dei ei hominum cum sua deitate, hominem Christum Jesum.

23. Advertere est in hoc admirabili sacramento juxta numerum satorum, miræ et decentissimæ distinctionis gradus, novum, antiquum, æternum. Novum, animam, quæ de nihilo tunc creata creditur, cum infusa : antiquum, carnem, quæ a primo usque hominum, id est ex Adam, traducta cognoscitur : æternum, verbum, quod ab æterno Patre coæternum illi genitum indubitata veritate asseritur. Et in his triplex, si diligenter advertas, divinæ potentiæ genus, quod factum sit de nihilo aliquid, de vetusto novum, æternum beatumque de damnato et mortuo. Quid hoc ad nostram salutem ? Multum per omnem modum. Primum quidem, quod peccato redacti in nihilum, per hoc quodammodo iterato creati sumus, ut simus initium aliquod creaturæ ejus. Deinde quod ex vetusta servitute in libertatem filiorum Dei translati, in novitate spiritus ambulantes. Postremo, quod de potestate tenebrarum vocati ad regnum claritatis æternæ, in quo jam et consedere nos fecit in Christo. Alieni sint a nobis, qui Christi a nobis carnem alienare

conantur, novam creatam in Virgine, et non de Virgine sumptam, impie asserentes. Pulchre propheticus spiritus longe ante occurrit huic sententiæ, imo blasphemiæ impiorum : *Egredietur*, inquit, *virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet* (Isai. XI, 1). Dixisse poterat, Et flos de virga ; sed maluit, *de radice* : ut unde virgam, inde florem duxisse originem demonstraret. Inde igitur sumpta caro, unde orta Virgo : nec nova in Virgine, quæ prodiit ex radice.

CAPUT XI. CONTINUATIO CONSIDERATIONIS DE DEO.

24. Forte substomacharis, si adhuc pergimus quærere, quid est Deus ? tum quia toties [1089] jam quæsitum est, tum quia diffidis inventum iri. Dico tibi, Pater Eugeni, solus est Deus, qui frustra nunquam quæri potest, nec cum inveniri non potest. Doceat te de hoc experimentum tuum ; aut si non, experto credito, non mihi sed sancto, qui ait : *Bonus est, Domine, sperantibus in te, animæ quærenti te* (Thren. III, 25). Quid ergo est Deus ? Quod ad universum spectat, finis ? quod ad electionem, salus : quod ad se, ipse novit. Quid est Deus ? Voluntas omnipotens, benevolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, summa beatitudo, creans mentes ad se participandum, vivificans ad sentiendum afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, justificans ad promerendum,

accendens ad zelum, fecundans ad fructum,
dirigens ad æquitatem, formans ad
benevolentiam, moderans ad sapientiam,
roborans ad virtutem, visitans ad consolationem,
illuminans ad cognitionem, perpetuans ad
immortalitatem, implens ad felicitatem,
circumdans ad securitatem.

CAPUT XII. DEUM ET BONORUM OPERUM PIUM
REMUNERATOREM, ET SCELERUM ÆQUISSIMUM
VINDICEM ESSE.

25. Quid est Deus? Non minus pœna
perversorum, quam humilium gloria. Est enim
rationabilis quædam æquitatis directio
inconvertibilis atque indeclinabilis, quippe
attingens ubique: cui illisa omnis pravitas
conturbetur necesse est. Quidni in hanc omne
tumidum, vel distortum impingat, et
conquassetur? Væ universo, quod obvium forte
offenderit cedere nescia rectitudo: nam et
fortitudo est. Quid iniquis voluntatibus tam
contrarium et adversum, quam semper conari,
impingere semper, et frustra [*al.* frustrari]? Væ
oppositis voluntatibus, solam suæ profecto
aversionis referentibus pœnam. Quid tam pœnale,
quam semper velle quod nunquam erit? Quid
tam damnatum, quam voluntas addicta huic
necessitati volendi nolendique, ut ad utrumlibet
jam, sicut non nisi perverse, ita non nisi misere
moveatur? In æternum non obtinebit quod vult;

et quod non vult in æternum nihilominus sustinebit. Digne omnino, ut quid ad nihil afficitur unquam [1090] quod deceat, ad nil unquam quod libeat, evadat. Quis hoc facit? Rectus Dominus Deus noster, qui et cum perverso pervertitur. Nunquam recto pravoque conveniet. Hæc enim sibi invicem adversantur, etsi non invicem lædant. Læsiō alterius est : absit ut Dei. *Durum tibi est, inquit, contra stimulum calcitrare* (Act. IX, 5) ; hoc est, non stimulo durum, sed calcitranti. Et est turpium pœna Deus : lux est enim. Et quid tam invisum obscenis flagitiosisque mentibus? Profecto omnis qui male agit, odit lucem (Joan. III, 20). Sed dico : nunquid non poterunt declinare? Minime omnino. Lucet ubique, etsi non omnibus. Denique in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehendunt (Id. I, 5). Videt tenebras Lux, cui hoc est videre, quod lucere : sed non vicissim a tenebris ipsa videtur, quia tenebræ eam non comprehendunt (77). Et videntur ergo, ut confundantur : et non vident, ne consolentur. Nec modo a luce : et in luce videntur. A quo, vel quibus? Ab omni vidente, ut pro multitudine intuentium sit confusio multa. At nullus de tanta numerositate spectantium molestior oculus suo cujusque. Non est aspectus, sive in cœlo, sive in terra, quem tenebrosa conscientia suffugere magis velit, minus possit. Non latent tenebræ vel se ipsas. Se vident quæ aliud non vident. Opera tenebrarum sequuntur

illas, nec est quo se abscondant ab illis, ne in tenebris quidem. Hic est vermis qui non moritur, memoria præteritorum. Semel injectus, vel potius innatus per peccatum, hæsit firmiter, nequaquam deinceps avellendus. Nec cessat rodere conscientiam, eaque pastus, esca utique inconsumptibili, perpetuat vitam. Horreo vermem mordacem, et mortem vivacem. Horreo incidere in manus mortis viventis, et vitæ morientis.

26. Hæc secunda mors, quæ nunquam per occidit, sed semper occidit. Quis det illis semel mori, ut non moriantur in æternum? Qui dicunt *montibus, Cadite super nos; et collibus, Operite nos* (Luc. XXIII, 30), qui nisi mortem mortis beneficio aut finire, aut evadere volunt? Denique *invocabunt mortem*, ait, *et non veniet* (Apoc. IX, 6). Intuere id clarius. Constat immortalem animam esse, nec aliquando absque sua memoria vivere, ne non animam aliquando esse contingat. Itaque durante anima, durat et memoria. Sed qualis? Fœda flagitiis, horrida facinoribus, vanitate [1091] tumida, contemptu hispida et neglecta. Quæ priora, transierunt, et non transierunt. Transierunt a manu, sed non a mente. Quod factum est, factum non esse non potest. Proinde etsi facere in tempore fuit, sed fecisse in sempiternum manet. Non transit cum tempore, quod tempora transit. In æternum ergo necesse est cruciet, quod perperam te egisse in æternum memineris. Experiri erit hoc veritatem vocis illius : *Arguam te,*

et statuam contra faciem tuam (Psal. XLIX, 21). Dominus locutus est, cui omne adversum et sibi adversari necesse est, ut sit sera querela : *O custos hominum, quare posuisti me contrarium tibi, et factus sum mihimet ipsi gravis ?* (Job VII, 29.) Ita est, o Eugeni. Non potest Deo esse contrarium quid, et sibimet cohærere, sed qui arguetur a Deo, arguetur et a se ipso. Non est sane jam tunc quod aut veritatem dissimulet ratio, aut rationis intuitum anima declinet, membris avulsa corporeis, et in sese collecta. Quo enim id valeat, sopitis conclusisque in morte sensibus, per quos utique curiosius exire, et a se ire solebat in eam, quæ præterit, mundi istius figuram ? Vides turpibus nihil deesse ad confusionem, cum producentur spectaculum fieri Deo, Angelis, hominibus, sibi ipsis ? O quam male mali omnes locati sunt, utique oppositi torrenti huic directæ æquitatis, et huic lumini propalatae veritatis expositi [*al. oppositi*]. Nonne hoc est perpetuo tundi, perpetuoque confundi ? *Duplici contritione*, ait ille, *contere eos, Domine Deus noster* (Jerem. XVII, 18).

CAPUT XIII. DE LONGITUDINE, LATITUDINE,
PROFUNDITATE, ET SUBLIMITATE DEI
PROFUNDE ET ELEGANTER DISCURRIT.

27. Quid est Deus ? Longitudo, latitudo, sublimitas, et profundum. Quid, inquis ? tenemus te quaternitatis, quam abominatus es, professorem. Minime. Abominatus sum, et

abominor. Visus sum protulisse plura, sed unum est. Unus Deus signatus est pro captu nostro, non pro suo statu. Divisus est hic, non ille. Voces diversæ, semitæ multæ: sed unum per eas significatur, unus quæritur. Non divisiones substantiæ in quaternario isto expressæ sunt; non [1092] dimensiones, quales in corporibus intuemur; non distinctio personalis, qualem in Trinitate adoramus; non numerus proprietatum, qualem personis ipsis inesse fatemur, etsi non aliud a personis. Alioquin hoc singulum horum in Deo, quod quatuor simul; hoc quatuor ipsa, quod singulum est. Nobis autem, quia non possumus cum Deo simplicitate contendere, dum contendimus apprehendere unum, occurrit veluti quadruplicatum. Facit hoc speculum et ænigma, per quod solum interim videri datur. Cum autem videbimus facie ad faciem, videbimus sicuti est. Nec enim jam tunc fragilis acies mentis nostræ, quantumlibet vehementer intendens, aliquatenus resiliet, dissilietve in suam pluralitatem. Colliget sese magis, adunabit, conformabitque unitati illius, vel potius unitati illi, ut una uni facies respondeat faciei. Nempe similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est (I Joan. III, 2). Beata visio! ad quam merito suspirabat, qui ait: *Exquisivit te facies mea; faciem tuam, Domine, requiram* (Psal. XXVI, 8). Et quia adhuc in quærendo res est, interim ascendamus quadrigam istam, utpote infirmi et imbecilles, indigentes tali vehiculo, si

forte vel sic apprehendemus, in quo apprehensi sumus, id est, hujus ipsius vehiculi rationem. Nam hoc monitum habemus ab ipso auriga et primo currus hujus exhibitore, ut studeamus *comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas, et profundum* (Ephes. III, 18). *Comprehendere* dixit, non, Cognoscere: ut non curiositate contenti scientiæ, tota cura fructui inhiemus. Non in cognitione est fructus, sed in comprehensione. Alioquin *scienti bonum, et non facienti*, ut ait quidam, *peccatum est ei* (Jacobi IV, 17): et ipse Paulus alio loco, *Sic currite, inquit, ut comprehendatis* (I Cor. IX, 24). Quid sit comprehendere, inferius declarabo.

28. Quid igitur est Deus? Longitudo, inquam. Quid ipsa? Æternitas. Hæc tam longa, ut non habeat terminum, non magis loci, quam temporis. Est et latitudo. Et ipsa quid? Caritas. Quibus et ista terminis angustetur in Deo, qui nihil odit eorum quæ fecerit? Denique solem suum oriri facit super bonos et malos, pluit super justos et injustos (Matth. V, 45). Ergo et inimicos concludit sinus ille. Nec hoc quoque contentus, [1093] evadit in infinitum. Omnem non modo affectionem, sed et cognitionem excedit, adjiciente Apostolo et dicente: *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi* (Ephes. III, 19). Quid plus dicam? Æterna est. Nisi quod hoc plus forsitan est, quia æternitas est. Vides tantam esse latitudinem, quantam et longitudinem?

Utinam sic videas non tantam esse, sed ipsam : id esse unam quod alteram ; non minus unam quam duas, nec plus duas quam unam. Deus æternitas, Deus charitas est : longitudo sine protensione, latitudo sine distensione. In utroque pariter locales quidem excedit temporalesque angustias, sed libertate naturæ, non enormitate substantiæ. Tali modo immensus est qui omnia fecit in mensura ; et quamvis immensus, hic tamen modus et ipsius immensitatis.

29. Quid item Deus ? Sublimitas et profundum. In altero supra omnia, in altero infra omnia. Liquet in deitate nusquam claudicare æqualitatem, stare eam undique firmiter, constare immobiliter sibi. Sublime, potentiam ; profundum, sapientiam ejus [*al.* esse] considera. Ex æquo et ista respondent sibi, dum et sublimitas inattingibilis, et profunditas æque inscrutabilis cognoscatur, Paulo admirante et exclamante : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei ! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ illius !* (Rom. XI, 33.) Libet et nos exclamare cum Paulo, horum utcumque intuentes in Deo, et cum Deo simplicissimam unitatem : O sapientia potens, attingens ubique fortiter ! o potentia sapiens, disponens omnia suaviter ! (Sap. VIII, 1) Res una, effectus multiplex, operationesque diversæ. Et illa una res est longitudo propter æternitatem, latitudo propter charitatem,

sublimitas propter majestatem, profunditas propter sapientiam.

CAPUT XIV. MODUM, QUO PRÆDICTA SECUNDUM APOSTOLUM COMPREHENDERE POSSIMUS, OSTENDIT.

30. Novimus hæc. Num ideo et arbitramur nos comprehendisse? Non ea disputatio comprehendit, sed sanctitas : si quo modo tamen comprehendi potest quod incomprehensibile est. At nisi posset, non dixisset Apostolus : *Ut [1094] comprehendamus cum omnibus sanctis* (Ephes. III, 18). Sancti igitur comprehendunt. Quæris quomodo? Si sanctus es, comprehendisti, et nosti : si non ; esto, et tuo experimento scies. Sanctum facit affectio sancta, et ipsa gemina : timor Domini sanctus, et sanctus amor. His perfecte affecta anima, veluti quibusdam duobus brachiis suis comprehendit, amplectitur, stringit tenet, et ait : *Tenui eum, nec dimittam* (Cantic. III, 4). Et timor quidem sublimi et profundo, amor lato et longo respondet. Quid tam timendum quam potestas, cui non potes resistere ; quam sapientia, cui abscondi non potes? Poterat minus timeri Deus, alterutro carens. Nunc autem perfecte oportet timeas illum, cui nec oculus deest omnia videns, nec manus potens omnia. Quid item tam amabile, quam amor ipse, quo amas, et quo amaris? Amabiliorem tamen juncta æternitas facit : quæ dum non excidit, foras mittit suspicionem. Ama

igitur perseveranter et longanimiter, et habes longitudinem : dilata amorem tuum usque ad inimicos, et latitudinem tenes. Esto etiam in omni sollicitudine timoratus, et sublime profundumque apprehendisti.

31. Aut si mavis quatuor æque tuis, divinis quatuor respondere ; facis hoc, si stupes, si paves, si ferves, si sustines. Stupenda plane sublimitas majestatis : pavenda abyssus judiciorum. Fervorem exigit charitas, æternitas perseverantiam sustinendi. Quis stupet, nisi qui contemplatur gloriam Dei ? Quis pavet, nisi qui scrutatur profundum sapientiæ ? Quis fervet, nisi qui meditatur charitatem Dei ? Quis sustinet et perseverat in amore, nisi qui æmulatur æternitatem charitatis ? Nempe æternitatis quamdam imaginem perseverantia præfert. Denique sola est cui æternitas redditur, vel potius quæ æternitati hominem reddit, dicente Domino : *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. X, 22).

32. Et nunc adverte in quatuor istis contemplationis species quatuor. Prima et maxima contemplatio est admiratio majestatis. Hæc requirit cor purgatum, ut a vitiis liberum, atque exoneratum peccatis, facile ad superna levet : interdum quoque vel per aliquas morulas stupore et ecstasi suspensum teneat admirantem. Secunda autem necessaria est huic ; est enim intuens judicia Dei. Quo sane pavido aspectu,

[1095] dum vehementius concutit intuentem, fugat vitia, fundat virtutes, initiat ad sapientiam, humilitatem servat. Virtutum siquidem bonum quoddam ac stabile fundamentum, humilitas. Nempe si nutet illa, virtutum aggregatio non nisi ruina est. Tertia contemplatio occupatur, vel potius otatur circa memoriam beneficiorum ; et ne dimittat ingratum, sollicitat memorantem ad amorem benefactoris. De talibus dicit propheta loquens ad Dominum : *Memoriam abundantiae suavitatis suae eructabunt* (Psal. CXLIV, 7). Quarta quæ retro sunt obliviscens, in sola requiescit expectatione promissorum : quæ cum sit meditatio æternitatis (siquidem quæ promittuntur, æterna sunt), longanimitatem alit, et perseverantiæ dat vigorem. Puto jam facile est quatuor nostra hæc, quatuor illis Apostoli assignare, dum longitudinem comprehendit meditatio promissorum, latitudinem recordatio beneficiorum, sublimitatem contemplatio majestatis, profundum inspectio judiciorum. Quærendus adhuc fuerat, qui nec satis adhuc inventus est, nec quæri nimis potest : at orando forte quam disputando dignius quæritur, et invenitur facilius. Proinde is sit finis libri, sed non finis quærendi.

FINIS LIBRORUM DE CONSIDERATIONE.